** De gemeentebeschrijvingen en inventarisatie hebben betrekking op de situatie vóór de gemeentelijke herindeling van 1 jan. 1991 waarbij Neer en Roggel werden samengevoegd**

VML. GEMEENTE NEER

Inhoudsopgave

1. Inleiding

2. Bodemgesteldheid

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch
3.2 Niet-agrarisch

4. Infrastructuur
4.1 Wegen
4.2 Waterlopen
4.3 Spoorlijnen en tramlijnen

5. De voormalige gemeente Neer

(Conclusies : zie beschrijving kern Roggel)

Literatuurlijst

Kaartmateriaal

Gemeentebeschrijving Neer

1. Inleiding

1.1. Gemeente Neer
p.a. Engelmanstraat 4
6086 BC Neer
Provincie Limburg
Inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied
Aantal inwoners: 3.395 (1-7-1989)
Oppervlakte: 21,80 km2
Nederzettingen: Brumhold, Dries, Eiland, Gendijk, Gerheggen, Hanssum, Kappert, Keizerbosch, Kinkhoven, Klein Hanssum, Neer, Ophoven (ged. Roggel), Venne, Vlaas, Waije

1.2. De gemeente Neer behoort tot het inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied. Zij wordt in het oosten begrensd door de Maas. In het noorden door de gemeenten Kessel en Helden, in het westen door Heythuysen (allen inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied). Ten zuiden van Neer bevindt zich de gemeente Haelen (inventarisatiegebied Midden-Limburg).
De Neerse gemeentegrenzen zijn in de periode 1850-1940 niet gewijzigd. Per 1 januari 1991 worden de gemeenten Neer en Roggel echter samengevoegd. De contouren van deze nieuwe gemeente zullen niet geheel samenvallen met de oude gemeentegrenzen. Neer draagt enig gebied over aan Haelen, Roggel aan Haelen en Heythuysen. Aangezien de gemeente Haelen in het kader van het MIP reeds geïnventariseerd is, zal bij de inventarisatie van Neer de oude bestuursindeling als uitgangspunt moeten dienen. Een aantal in dit rapport opgenomen objecten zal na 1 januari 1991 mogelijk op het grondgebied van een andere gemeente liggen.

2. Bodemgesteldheid

Neer was een grillig gevormde gemeente: zij had in noord-zuid richting een maximale lengte van vijf kilometer, in oost-west richting een maximale breedte van bijna acht kilometer. Dit gebied bestond afgezien van de klei-afzettingen van in de beek- en rivierdalen geheel uit zandgrond.
Wel is er een onderverdeling aan te brengen in rivierdalengebied, hogere zandgronden en lagere zandgronden. In het oosten bevindt zich het smalle rivierdal, dat in het noordoosten door de ver oprukkende hogere zandgronden beperkt blijft tot de stroomgeul van de Maas. Even verder zuidelijk zorgt een areaal met lagere dalbodems en een waterplas voor enige verbreding.
De hogere zandgronden die westelijk op het rivierdal aansluiten bestaan vrijwel geheel uit oud-bouwland. Zij worden doorsneden door grote beekdalen in een sterpatroon en aangevuld met enige vlakkere stuifzandachtige gebieden die vanuit het noorden de gemeentegrens overschrijden.
Het resterende oppervlak bestaat met uitzondering van een uitloper met hogere zandgronden vanuit de gemeente Helden geheel uit middellage zandgebieden. Voornoemde uitloper is gevarieerder van samenstelling: op een klein gebied treft men hier water, vlakkere stuifzandachtige gebieden en gebieden met stuifzandheuvels aan.
Neer beschikt over enige waardevolle en zeer waardevolle natuurgebieden. Zeer waardevol is de smalle strook oud-bouwland in het noordoosten, gelegen tussen de Vlaas en het dal van de Wijnbeek. Waardevol acht men het zuidelijke gedeelte van het rivierdal, de beekdalen en directe omgeving noordelijke gedeelte van de lagere zandgronden bij de grens met Kessel en bijna de gehele uitloper met hogere zandgronden in het noordwesten.
De bodem van de oude gemeente Neer bevond zich tussen de 15 en 33 meter +NAP.

3. Bodemgebruik

3.1. Agrarisch

De gemeente Neer was in de periode 1850-1940 sterk op de landbouw georiënteerd. In 1930 bleek nog maar liefst 69% van de mannelijke beroepsbevolking in deze sector werkzaam te zijn. Hoe het agrarische bodemgebruik even voor het begin van de hier onderzochte periode was georganiseerd kan men achterhalen aan de hand van de vroeg-negentiende eeuwse Tranchotkaarten.
De lagere dalbodems van het rivierdal, dat pas zuidoostelijk van de kern Neer in omvang toenam, waren bijna geheel in gebruik als weideland. Dit grasland lag in de Maasbocht zuidoostelijk van Hanssum en in het gebied dat thans begrensd wordt door de Wienerte, het Zwaarveld en de Boxweerd. Het laatstgenoemde deel van het rivierdal betitelde Tranchot als "den aenvas". Deze aanwas bestond uit sedimenten op de bochtige westelijke Maasoever. Vaak waren dergelijke gebieden geschikt voor de winning van leem, klei en zand.
De op het rivierdal aansluitende hogere zandgronden reikten tot even noordelijk van de lijn Brumhold-Vlaas-Waije en overschreden de oude gemeentegrenzen met Haelen en Roggel. Afgezien van de weilanden in de beekdalen en daaromheen gegroepeerde akkers met fruitbomen, was dit gebied vrijwel geheel in gebruik als akkerland.
Het resterende noordwestelijke gebied bestond uit heide, moeras, ven en stilstaande wateroppervlakten. De lagere zandgronden, van elkaar gescheiden door een smalle strook hogere zandgrond, kenmerkten zich door een grote vochtigheid. De hogere zandgronden waren begroeid met heide. Dit gehele areaal was dientengevolge niet geschikt voor een agrarische bestemming.

Desondanks behoorde Neer samen met enkele andere dorpen op de linker Maasoever tot een van de vruchtbaarste gebieden van Noord- en Midden-Limburg. Het cultuurareaal was vrij uitgebreid, de woeste gronden en bossen besloegen niet meer dan een derde van de totale oppervlakte. Tussen 1847 en 1870 werd in deze regio nog eens 3400 hectare woeste grond in bos omgezet. Het percentage bouwland kwam daarmee op 40, dat het van het wei- en hooiland op 16½. Daaraan kan men de conclusie verbinden dat de agrarische sector zich kenmerkte door een vorm van gemengde bedrijfsvoering waarbinnen de akkerbouw de veeteelt overheerste.

De gevolgen van de bebossingsoperatie waren op de Kuyperkaart van 1869 al goed zichtbaar.

Op een areaal lagere zandgronden benoorden de lijn Brumhold, Vlaas en Waije was de oude heide grotendeels beplant met bomen. De weg van Roggel naar Helden, in Neer Roggelse dijk geheten, lag nog temidden van een waterrijk, onontgonnen gebied waaraan namen als Braam-Peel, Kloot Hoeft, Kromme Peel, Gorre-Ven, Neerender Brand, Broek-Heide, Broek-Ven, Engelen-Ven, Visch-Mortel en Ulen-Ven verbonden waren.

Dat in de daaropvolgende periode de ontginningskoorts ook in deze gebieden toesloeg, laten de topografische kaarten van 1934 duidelijk zien.
In het gebied aan weerszijden van de Roggelse dijk verschenen nog wel dezelfde benamingen op de kaart, maar waren nu verbonden aan een areaal waar de woeste gronden gedeeltelijk plaats hadden moeten maken voor percelen weiland, akkerland en gemengde boombegroeiing. De verkaveling werd gerealiseerd in de vorm van kleine rechthoekige percelen, bereikbaar via rechte, parallel aan elkaar lopende verbindingswegen. Niet onaanzienlijke oppervlakten woeste heidegrond werden echter ook ongemoeid gelaten.
Het hout dat in de tweede helft van de negentiende eeuw was aangeplant was in 1934 alweer grotendeels gekapt. Tussen de resterende boombegroeiing lagen nu kleine, rechtlijnig begrensde percelen weiland en bouwland.

In het licht van het voorafgaande heeft de volgende globale schets van het huidige agrarische bodemgebruik weinig nieuws meer te bieden. Het rivierdal heeft afgezien van het stroomgebied van de Maas lagere dalbodems die fungeren als weilanden zonder Maasheggen of populieren. De hogere zandgronden zijn iets gedifferentieerder samengesteld. De grote oudbouwlandgebieden zijn voorzien van velden met randbebouwing en bebouwingskernen cq. industriegebieden. De vlakkere stuifzanden bieden plaats aan zowel kleinschalige als grootschalige landbouwgebieden. Tenslotte is het van belang dat de verkavelingssituatie noopte tot een ruilverkaveling. Dientengevolge is de oude gemeente Neer na de tweede wereldoorlog betrokken bij de ruilverkaveling "Kessel".

3.2. Niet-agrarisch

Te Neer zijn in de periode 1850-1940 enkele vormen van niet-agrarische bodemgebonden activiteit aanwijsbaar.

Jeneverstokerij
In Midden- en Noord-Limburg kende men de zogenaamde wacholderstokerijen. De wacholderjenever verkreeg men door moutwijn uit gerst en rogge te vergisten en te destilleren.

Daarna werden wacholder- of jeneverbessen bijgevoegd en tenslotte werd dit nat nog eens gedestilleerd. Na 1839 (het jaar van de Belgische afscheiding) drukte de verhoging van de accijnslast zwaar op deze bedrijfjes. In 1866 telde men nog vier branderijen te Venlo, en telkens een te Baexem, Beegden, Beesel, Helden, Maasbree, Neer en Tegelen. Omstreeks 1900 waren de meeste branderijen reeds verdwenen.

Coöperatieve Zuivelfabricage

Deze nijverheidsvorm was een direct gevolg van het toenemend belang van de veeteelt bij de agrarische bedrijfsvoering in de periode 1847-1875. De verkoop van de zelf-gekarnde boter werd voor de Limburgse boeren een steeds belangrijker bron van inkomsten. Tot in de tachtiger jaren van de negentiende eeuw waren het de winkeliers en opkopers, die de boter afnamen. De winkeliers lieten de prijs afhangen van de hoeveelheid bij hen gekochte waren; de opkopers hielden de prijs door onderlinge afspraken laag. Uiteindelijk moesten de landbouwcasino's zelf een botermijn oprichten om deze nadelige situatie te veranderen. De boter zou dan naar kwaliteit betaald worden en de onderlinge concurrentie moest de kwaliteit opvoeren. Casino Grevenbicht gaf in 1886 het voorbeeld, gevolgd door o.a. Horst, Helden, Neer, Roermond en Venray.
De invloed van de winkelier-opkoper bleef echter groot. De enige methode om een goed product te leveren en toch onafhankelijk te zijn was de oprichting van een Coöperatieve Zuivelfabriek. Hoewel in de literatuur niet over een dergelijke fabriek te Neer wordt gesproken, geeft de topografische kaart van 1934 langs de rijksweg (tussen kilometerweg 55 en 56) wel degelijk een zuivelfabriek aan. Dit bedrijfsgebouw is inmiddels echter afgebroken.

Brouwerijen

Neer is bekend vanwege haar brouwerijen. In de periode 1850-1940 telde Neer een drietal van deze ondernemingen. Daarvan zijn brouwerij Vennekens te Hanssum en De Lindeboom de bekendste voorbeelden. Het oude pand Vennekens staat op de nominatie om gesloopt te worden.
Ten gevolge van de toenemende noodzaak tot mechanisering moesten tussen 1900 en 1913 talrijke kleine brouwerijen hun activiteiten staken, zodat een aantal brouwers met sterkere existentiekracht op de voorgrond trad. Naast Huyben te Horn, Maes te Stramproy, Wertha te Weert en De Vriendenkring te Arcen behoort ook De Lindeboom te Neer tot deze selecte kring. Deze onderneming, in 1871 gesticht onder de naam bierbrouwerij W. Geenen & Zn. en naamloze vennootschap sedert 1961, is tot op heden in bedrijf.

4. Infrastructuur

4.1. Wegen

Het wegennet van de voormalige gemeente Neer in het begin van de negentiende eeuw bevond zich, zeker naar hedendaagse maatstaven, in een gebrekkige toestand. De grootste wegverbinding die het grondgebied van Neer passeerde was de in 1812 aangelegde Napoleonsweg tussen Venlo-Maaseik-Maastricht. Deze met kiezel verharde weg wordt op de Tranchotkaart niet weergegeven, hetgeen impliceert dat deze kaarten de toestand in Neer en omstreken uit de periode 1803-1812 reflecteren.
Een tweede noord-zuidverbinding van importantie was de weg tussen Roggel en Helden. Gelegen op een dijk doorsneed deze route de heide en het moerasgebied in de noordwestelijke punt van Neer. De belangrijkste oost-westverbinding was de weg van Roggel naar Neer. De rest van het Neerse wegennet was zelden van meer dan locale importantie.
In 1869 was de Napoleonsweg nog steeds Neers enige verharde weg. Bovendien werd er hier ongeveer ter hoogte van de kruising met de huidige Leudalweg tol geheven. De Kuyperkaart van 1869 geeft ook blijk van het belang van de wel nog onverharde "Dijk van Roggel naar Helden". Verder is goed te zien dat het sedert ca. 1850 met bos beplante gebied benoorden Brumholt, Vlaas en Waije tegelijkertijd voorzien was van korte, rechte paden die bijna allen doodliepen in het toen nog ongerepte gebied met heide en vennen. De verbinding naar de losplaats en de sluiswachterswoning langs het Afwateringskanaal vormde daarop de enige uitzondering. Daarmee zijn de belangrijkste veranderingen in het Neerse wegennet tussen 1810 en 1870 genoemd.
In 1934 was het verharde wegennet uitgebreid met de hoofdstraten in de Neerse dorpskom en de weg Neer-Roggel via Venne, Keyserbosch en Brumholt. Het betreft hier de volgende straten: de Engelmanstraat, de helft van de Kruisstraat, de Steeg, de Bergerstraat tot aan de Maas in Hanssum en Eiland tot aan de Hagendoorn. Deze straten vormen gezamenlijk een kruispatroon dat de bebouwing van Neer doorsnijdt. De verharde route naar Roggel liep via het eerste stuk van de Leudalweg over Dries en Brumholt.
Ter completering dient ook de kleine gedeeltelijke verharding van de Gendijk tussen de Napoleonsweg en de kapel bij de Dijkerhof vermeld te worden. De Roggelsedijk in het noordwesten bleef onverhard.

4.2. Waterlopen

De gemeente Neer kende diverse natuurlijke en kunstmatige waterlopen van importantie. Allereerst de Maas, die Neer in het oosten begrenst.

De Kuyperkaart van 1869 laat zien dat een voetveer bij Hanssum voor de verbinding met de gemeente Beesel zorgde. In 1934 was dat veer nog steeds in de vaart.
Verder wordt Neer doorsneden door de dalen van een viertal beken die eveneens een kruispatroon vormen, te weten: de Neerbeek (met twee watermolens), de Zelsterbeek, de Wijnbeek en het stroompje dat de gracht van het klooster Keyserbosch vulde. De drie laatstgenoemde beken monden uit in de Neerbeek; de Zelsterbeek vlakbij kasteel Aldenghoor, de naamloze waterloop en de Wijnbeek vloeien in de dorpskom van Neer samen met de Neerbeek die daar de breedte van een riviertje heeft. De Neerbeek loost haar water uiteindelijk bij Hanssum op de Maas. Deze Neerbeek ontspringt bij het Belgische Peer en bereikt via Hunsel, Grathem, Haelen en Nunhem het grondgebied van Neer.
De gehele noordelijke gemeentegrens van Neer werd bepaald door de loop van het Afwateringskanaal, ook wel Neers kanaaltje genoemd. Dit smalle, tussen 1854 en 1861 door Rijkswaterstaat gegraven kanaal verbindt de Noordervaart bij Meijel met de Maas bij Kessel/Neer. Doel was het overtollige water van de Zuid-Willemsvaart en het zure Peelwater uit Helenaveen te lozen op de Maas. Daarbij had het kanaal een bescheiden scheepvaartfunctie voor turf-, hout-, steen- en mesttransport. In en bij het kanaal werden drie ovaalvormige sluizen, loskades, een sluiswachterswoning en een wateroverlaat gerealiseerd.
De sluiskolk bij de sluiswachterswoning verkeert relatief in de beste staat. De oorspronkelijke houten sluis werd in 1886 vervangen door een stenen bouwwerk, met opvallende, ovale schutkolken. De kolkmuren werden van basalt gemaakt en in de sluishoofden bevond zich één brede sluisdeur.
De sluiswachterswoning, waarvan het exterieur zich tot op heden in originele staat bevindt, vormt een geheel met de nabijgelegen sluis. Het pand stamt uit 1857 en werd gebouwd naar een ontwerp van Ir. Badon Ghijben, hoofdingenieur van Rijkswaterstaat.
Dit Afwateringskanaal werd overigens aangelegd op de plaats van de in 1657 gegraven "Gekke Graaf", een kaarsrechte droge gracht tussen Kessel en Meijel. Met het graven van deze gracht hoopte men destijds de grensgeschillen tussen het Prinsbisdom Luik en het Hertogdom Gelre te beëindigen. Op de Tranchotkaart is deze rechte droge gracht goed te zien.
Ten gevolge van de ontginningsactiviteiten in het noordwestelijk deel van Neer verschenen er diverse kunstmatig aangelegde, naamloze afwateringsstroompjes op de kaart die allen een lineair verloop hadden.

De gemeente Neer ressorteerde tot 31-12-1990 onder het Waterschap Midden-Limburg.

4.3. Spoorwegen en tramlijnen

De gemeente Neer werd in de periode 1850-1940 niet doorkruist door spoorwegen of tramlijnen.

5. De gemeente Neer, nederzettingen

5.1. Kernen in de gemeente Neer.

De negentiende eeuwse Tranchotkaarten laten duidelijk zien dat Neer een dunbevolkte gemeente was, waar de bebouwing zich uitsluitend op de oud-bouwlanden (hogere zandgrond) in het oosten concentreerde. Hetzij op de rand van de met weilanden gevulde beekdalen, hetzij op de grens met het rivierdal of de lagere zandgronden.
Neer was met afstand de grootste nederzettingen, grotendeels gelegen op de westelijke oever van de Neerbeek. Het dorp staat bekend als een voorbeeld van een kransakkerdorp met een enigszins gaaf gebleven kern. Omstreeks 1810 had Neer zich ontwikkeld tot een kern met dorpscentrum en een drietal bebouwingslinten in sterpatroon: een vijftiental bebouwingseenheden langs de huidige Engelmanstraat, enkele tientallen langs de Bergerstraat en langs de Hoogstraat, via de Steeg tot en met de afslag naar Gerheggen op de Heldenseweg.
Deze kern Gerheggen telde destijds een zestal panden. Iets verder noordoostelijk lagen de oudste bebouwingseenheden van Kappert (op de kaart "Koppert"). Deze drie panden lagen precies op de grens van het oud-bouwland en de "Neer Heijde".
De kernen Venne, Dries en Keizerbosch hadden bebouwing die zich ongeveer parallel met de bebouwing van de Steeg uitstrekte, alleen iets verder westelijk. Bij de T-splitsing aan het oude klooster Keizerbosch in de richting van Steeg (de Sloes) lagen een vijftal panden, langs de Dries tussen Venne en Keizerbosch een bebouwingslint met een twintigtal eenheden. Voor alle duidelijkheid: de naam Dries komt op de Tranchotkaart niet voor.
De kern Kinkhoven telde rond 1810 een vijftiental bebouwingseenheden die zich centreerden langs de T-splitsing met het Kinkhoverpad. Deze vestigingslocatie was bepaald door de onmiddelijke nabijheid van het met weilanden gevulde Neerbeekdal.
Door zich vanuit Dries in noordelijke, c.q. noordwestelijke richting te begeven, bereikt men de kernen Brumhold en Vlaas, gelegen aan gelijknamige straten. Deze nederzettingen lagen in het begin van de negentiende eeuw in de onmiddelijke nabijheid van het drassige heidegebied. Brumhold, toen "Brumholtz", had een twintigtal panden, verdeeld over een drietal bebouwingsgroepen.
Vlaas is een naam die bij Tranchot niet bekend was. Op zijn kaart wordt deze Neerse kern "Honds Straal" genoemd. Het geheel omvatte een vijftal bebouwingseenheden. Ophoven lag even ten zuiden van Brumhold. Aan de Neerse zijde van de oude gemeentegrens bevonden zich een zestal bebouwingseenheden.

Resteren een aantal kernen in het oostelijke deel van de gemeente en de verspreide bebouwing. In het noordoosten, aan de grens met Kessel, ligt de kern Waije, op de oever van het Wijnbeekdal. Op de kaart van ca. 1810 staan op deze locatie een zevental bebouwingseenheden met de verzamelnaam Waag. Gendijk wordt niet met name genoemd, maar bij de Dijker-, c.q. Dekkerhof op de oostelijke oever van de Neerbeek bevonden zich wel een vijftal bebouwingseenheden.
Hanssum werd ook niet specifiek vermeld, maar haar bebouwing op de grens van hogere zandgrond en rivierdal, bij de monding van de Neerbeek, was onmiskenbaar aanwezig. Het betreft hier een vijfentwintigtal objecten aan weerszijden van de Neerbeek. Verspreide bebouwing kwam in het begin van de negentiende eeuw te Neer nauwelijks voor, uitgezonderd de oude Wijnardenhof op de grens met het rivierdal en het restant van het veertiende eeuwse kasteel Ghoor bij Kinkhoven.

In de periode 1850-1940 is de bevolkingsgroei te Neer in vergelijking met de omliggende gemeenten achtergebleven. Pas na 1920 is de bevolkingsaanwas in sneller tempo verlopen dan in de hieraan voorafgaande periode. Hoofdoorzaak van deze achterblijvende groei was de doorlopend negatieve migratie. Een tekort aan bestaansmiddelen in de eigen gemeente deed een aanzienlijk deel van het geboorte-overschot teniet. Ook in dit opzicht overtrof Neer de aangrenzende gemeenten. Ter illustratie:

Jaar	Inwoners		Geboorten		Sterften		Vestiging
1835	1419						
1869	1550						
1900	1627						
		>	493		310		-107
1910	1703						
		>	453		290		- 97
1920	1769						
		>	568		266		-127
1930	1944						
		>	591		217		-137
1940	2181						
		>	651		234		-118
1950	2480						
		>	568		162		-195
1958	2691						

De sterke oriëntatie van Neer op de agrarische sector in de periode 1850-1940 maakte Neer afhankelijk van de werkgelegenheidsgroei in de omliggende gemeenten. Pas na de tweede wereldoorlog kwam er een ingrijpende wijziging in de economische structuur.

Het aandeel van de landbouw nam sterk af ten gunste van de nijverheid en de diensten.

5.2. Nederzettingen in 1934, oostelijk deel: Gendijk, Hanssum, Klein-Hanssum, Neer en Waije.

Op grond van het bovenstaande kan men reeds vermoeden dat de bebouwingsontwikkeling van Neer tussen 1850 en 1940 niet spectaculair was. In het gunstigste geval kan men spreken van enige verdichting van de bestaande structuren.
De naam Gendijk verscheen niet op de topografische kaarten van 1934. Haar bebouwing wel: rond de Isidoruskapel op de kruising met de Rohrstraat concentreerden zich nu een tiental bebouwingseenheden. In Groot- en Klein-Hanssum was de groei slechts zeer beperkt geweest.
Te Neer daarentegen hadden zich twee belangrijke ontwikkelingen voorgedaan. Op de eerste plaats een verdichting en uitbreiding van de bebouwingslinten langs de Engelmanstraat/Kruisstraat, de Bergerstraat, de Hoogstraat, Steeg en de Heldenseweg, en in geringere mate langs Eiland. Ten tweede een redelijke mate van bouwactiviteit langs de Napoleonsweg, zowel in noordoostelijke als in zuidwestelijke richting (tussen de Kruisstraat en de Maasweg).
De noordoostelijke kern Waije langs de Wijnbeek tenslotte was slechts toegenomen met enkele panden bij de kruising van de Napoleonsweg met het Afwateringskanaal.

5.3. Nederzettingen in 1934, westelijk deel: Brumhold, Gerheggen, Kappert, Keizerbosch, Kinkhoven, Ophoven, Venne en Vlaas.

Venne, Keizerbosch, Vlaas en Brumhold hadden alle bebouwingseenheden langs de verharde weg naar Roggel. Venne ter hoogte van de kruising Dries-Molenweg-Sterrebosweg (± 10 eenheden), Keizerbosch rond het oude klooster (± 15 eenheden). Vlaas telde nu een twaalftal panden, Brumhold zag haar drie oude bebouwingsgroepen langzaam naar elkaar toe groeien. Kinkhoven was nog steeds een kleine opzichzelfstaande kern waar de bebouwing nauwelijks in omvang was toegenomen. Op het Neerse gedeelte van Ophoven is dezelfde schets van toepassing.
Gerheggen en Kappert tenslotte, even ten westen van het noordoostelijke traject van de Napoleonsweg gelegen, hadden hun geringe bebouwingsaantallen tussen 1810 en 1934 bijna weten de te verdubbelen.

5.4. Verspreide nederzettingen in 1934.
Ondanks de bebossings- en ontginningsactiviteiten in het noordwestelijke deel van de gemeente, kwam verspreide bebouwing hier slechts in zeer beperkte mate voor.

De hoeve Californië, de Spanjaardshof en de sluis wachterswoning bij de sluis in het Afwateringskanaal waren de enige stipjes in een voor de rest onbebouwd gebied.
In het zuidoostelijke deel van Neer lag de Wijnardenhof nog steeds eenzaam op de rand van het rivierdal.

5.4. Nederzettingen na 1940.

Na de tweede wereldoorlog namen de bouwactiviteiten in Neer in redelijke mate toe. De meeste uitbreidingen vonden echter ook nu nog plaats in de vorm van verdichting van de oude bebouwingsstructuren. Om deze reden bleven de contouren van de oude kernen herkenbaar.
Te Neer vond behalve verdichting ook uitbreiding plaats. Tussen Maasweg en Steeg verscheen een nieuwe woonwijk. In Hanssum verrees o.a. nieuwbouw langs de Vilgert en kwam er het industrieterrein Soerendonck. Gendijk en Waije bleven kleine kernen met een agrarisch karakter.
Venne, Dries, Keizerbosch, Vlaas, Brumhold en Ophoven vormen thans een bijna aaneengesloten bebouwingslint. Hetzelfde geldt voor Gerheggen en Kappert. Kinkhoven tenslotte heeft haar isolement enigszins verloren door bouwactiviteiten bij de kruising met de Kruisstraat.
Al met al kan men de voormalige gemeente Neer karakteriseren als een gemeenschap met belangrijke land- en tuinbouw, enige industriële activiteit, diensten en een steeds belangrijker wordende woonfunctie.

Literatuurlijst

G.C.P. Linssen, Verandering en verschuiving. Industriële ontwikkeling naar bedrijfstak in Midden- en Noord-Limburg, 1839-1914, Tilburg 1969

Ph. van der Maelen, Dictionnaire Géographique du Limbourg, Assen 1978

J. Kuyper, Gemeente-atlas van Limburg, Maasbree 1981

Lijst der Nederlandse gemeenten, Den Haag 1968

Streekplan Noord- en Midden-Limburg, 3 dln., S.L., 1982

J.F.R. Philips, J.C.G.M. Jansen, Th.J.A.H. Claessens, Geschiedenis van de landbouw in Limburg, 1750-1914, Assen 1965

P. Nijhof, Op zoek naar ons industrieel verleden. Gids langs monumenten van bedrijf en techniek, dl.2, Haarlem 1987

J. Starmans, Industrieel Erfgoed in Limburg, Maastricht 1990

A. Steegh, Kleine Monumentenatlas van Nederland, Zutphen 1976

Molens in Limburg, Maastricht 1957

Limburg in vogelvlucht, Venlo/Leeuwarden 1980

F.J.H. Verheyden, De gemeente Neer. Bevolking, Beroepsbevolking en Werkgelegenheid, Maastricht ETIL, 1959

J. Beeren, Neer in oude ansichten, Zaltbommel 1983

Rapport voor de ruilverkaveling Kessel, Utrecht 1977

Kaartmateriaal

Tranchotkaarten 1802-1820
1:25.000
no. 32 Helden
no. 39 Swalmen

Kuyperkaart der gemeente Neer, 1869
1:50.000

Topografische kaarten 1934
1:25.000
no. 727 Helden
no. 739 Buggenum

Kaart Provincie Limburg 1982
1:50.000

Streekplan Noord- en Midden-Limburg
Kaart 2: Natuur en Landschap, 1982
1:100.000

Kaart gemeente Neer
Provinciale Planologische Dienst 1982
1:10.000

Afbeeldingen bij de gemeentebeschrijving

I De voormalige gemeente Neer (tot 31-12-1990)

II De gemeente Neer, 1803-1812

III De gemeente Neer in 1869

IV a t/m d De gemeente Neer in 1934

V De bebouwing van Neer in 1982

I

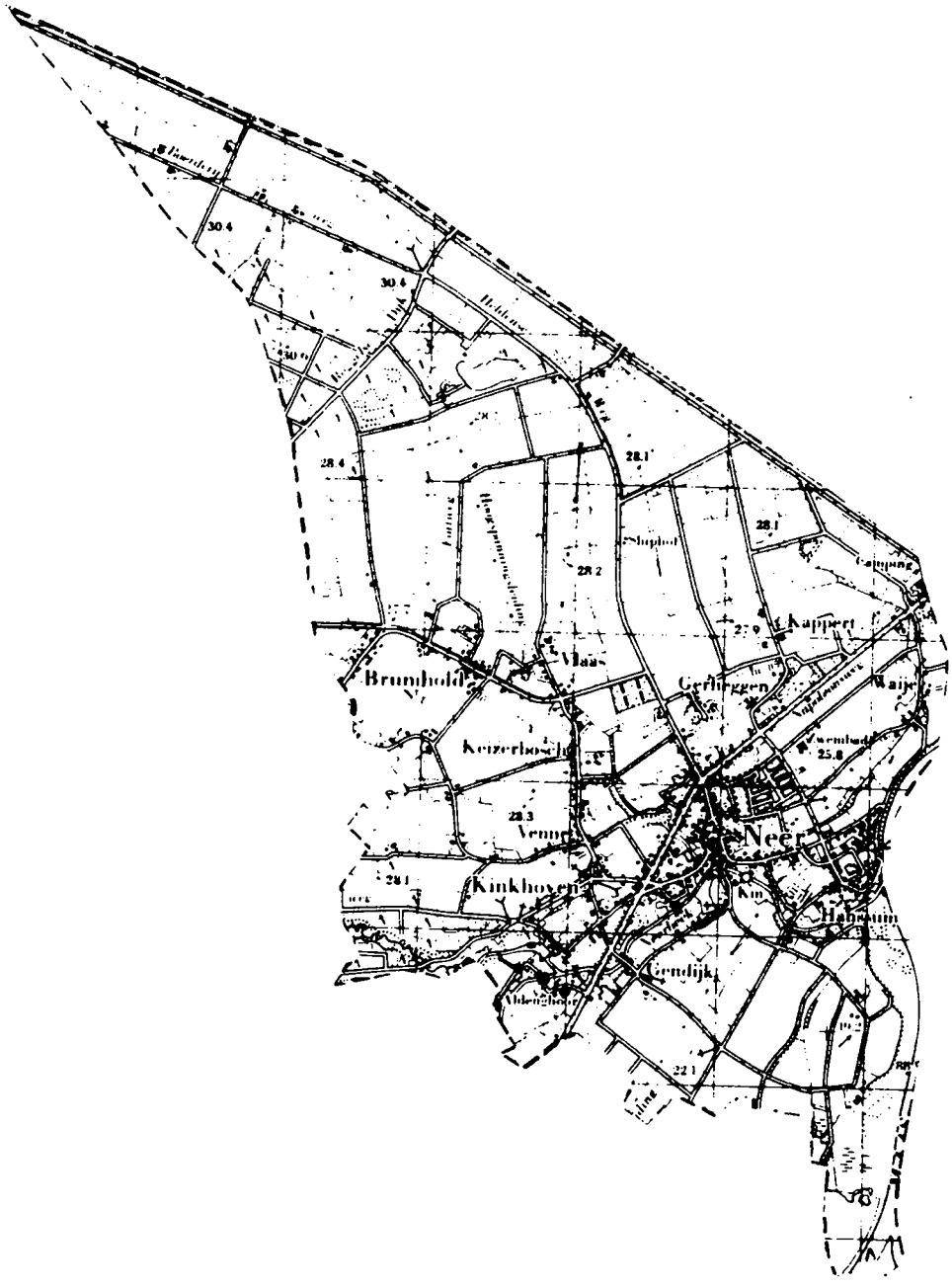

30.4
30.4
28.4
28.1
28.1
28.2
Kappert
Vlaas
Brunhold
Gerlieggen
Keizerbosch
25.8
28.3
Neer
Kinkhoven
Gendijk
22.1

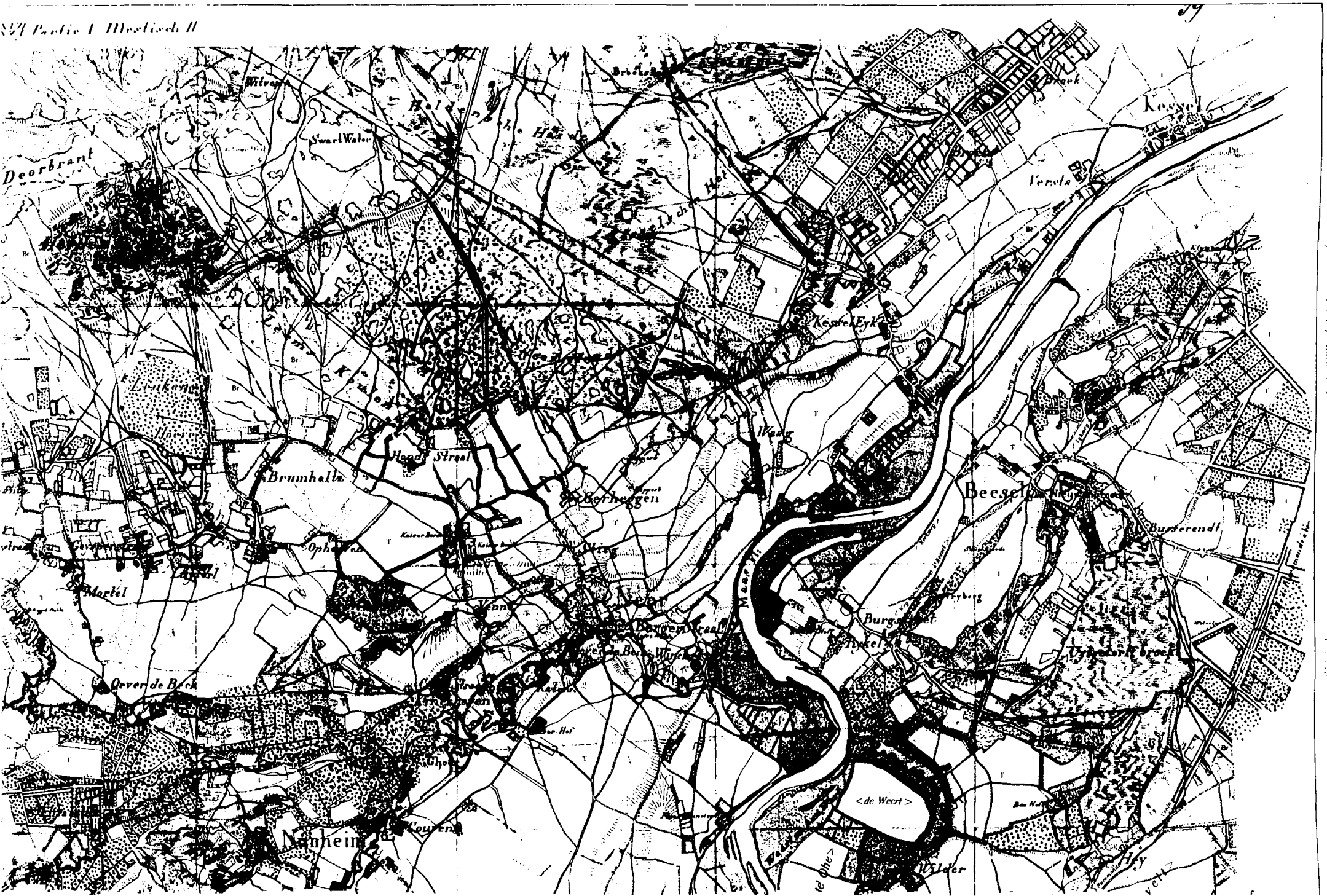
Partie I Mestisch II
Deorbrant
Swart Water
Kessel
Versta
Kessel Eyk
Brumhaltz
Hond Straal
Gerheggen
Beesel
Busserendt
Mortel
Oever de Beck
Nunheim
Couvens
<de Weert>
Wilder
Hey

PROVINCIE LIMBURG. GEMEENTE NEER.

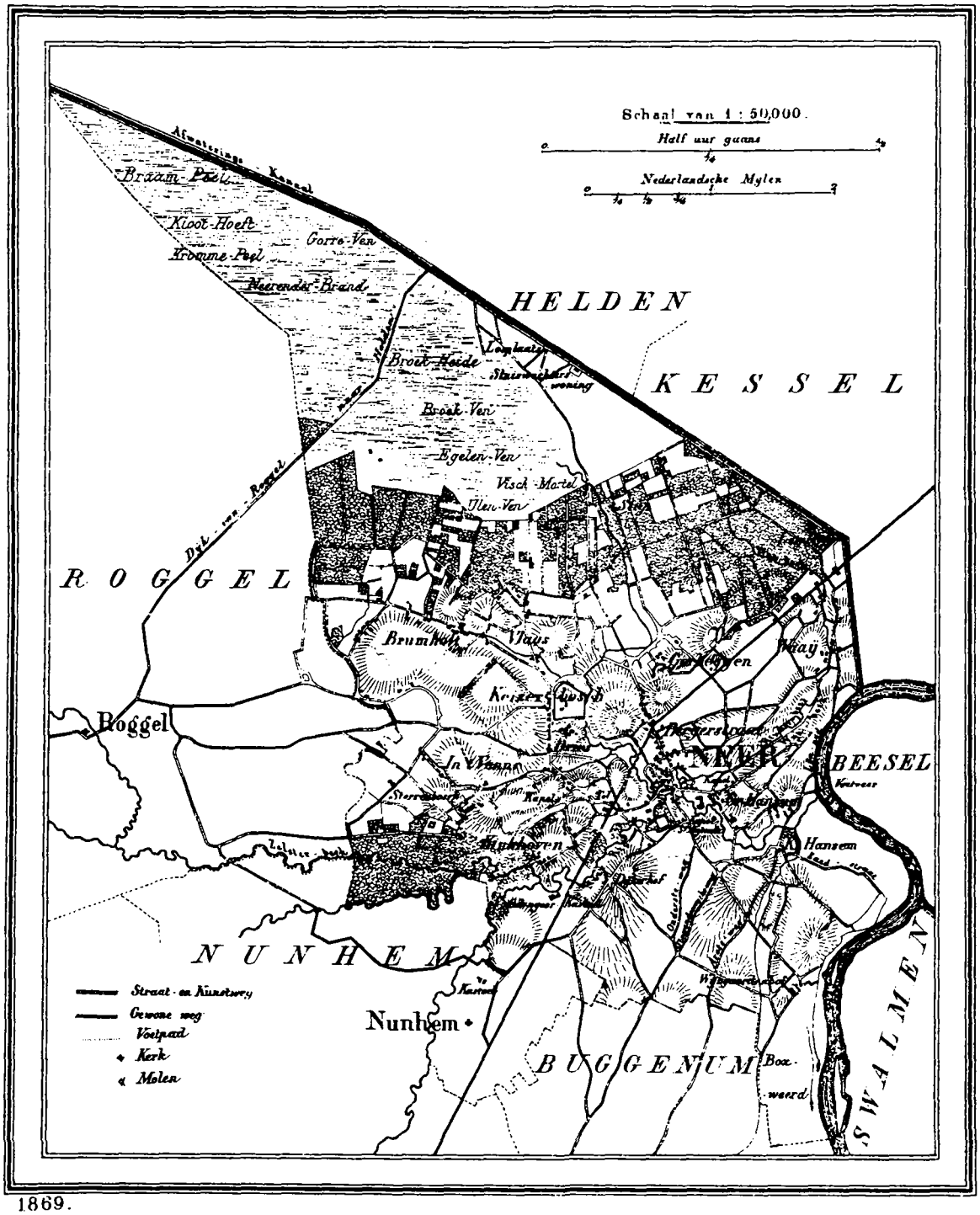

1869.

2185 Bunders. 1550 Inwoners.

IV A.

710	711	712
726	727	728
738	739	740

Uitgave 1945.

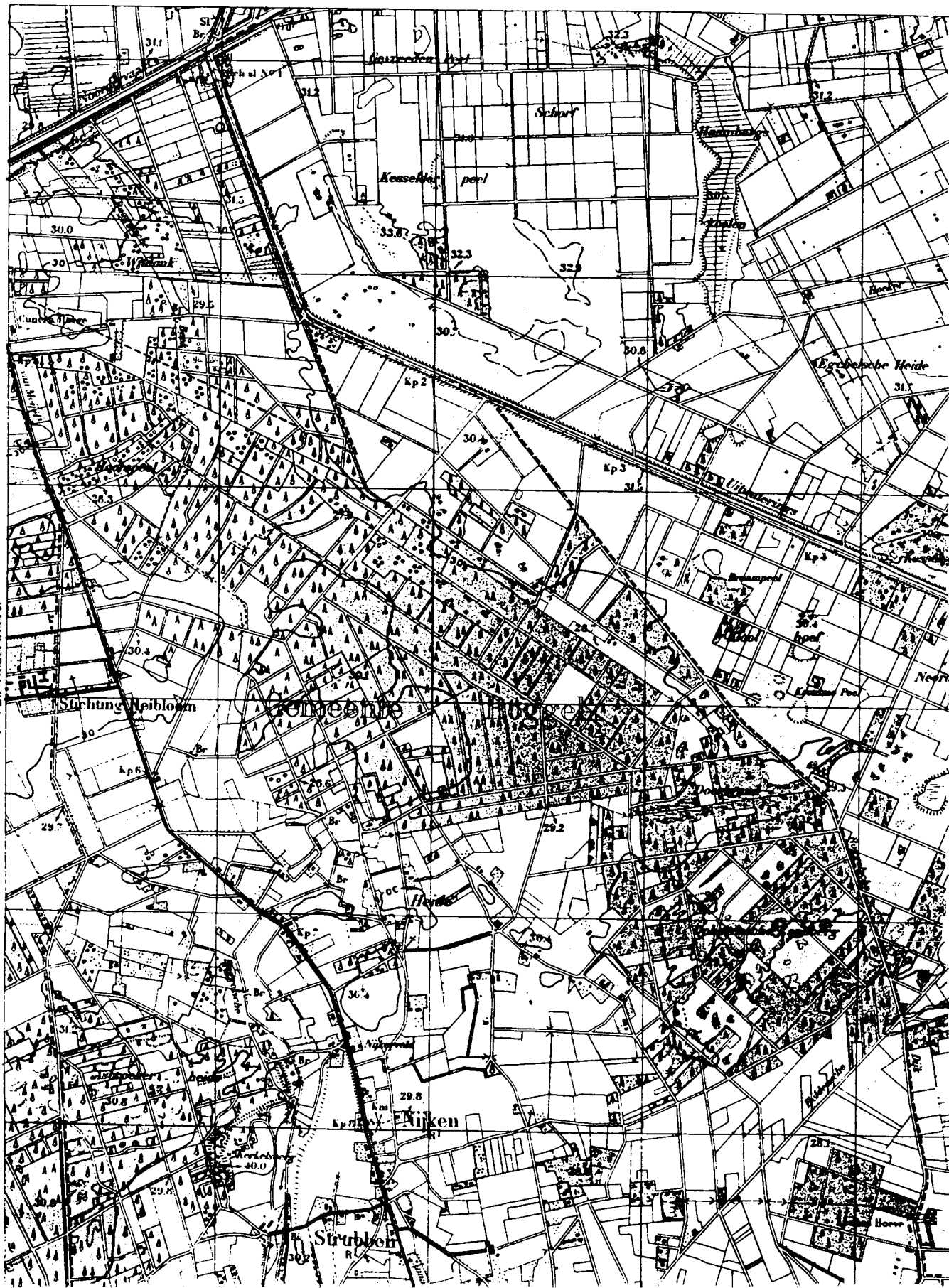

No. 26 Nederweert.

TV
B

710	711	712
726	727	728
738	739	740

Uitgave 1945.

№ 727

HELDEN.

Verkend in 1934.

Schaal 1:25000.

№ 711 Panningen.

De coördinaten der hoeken van het blad zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

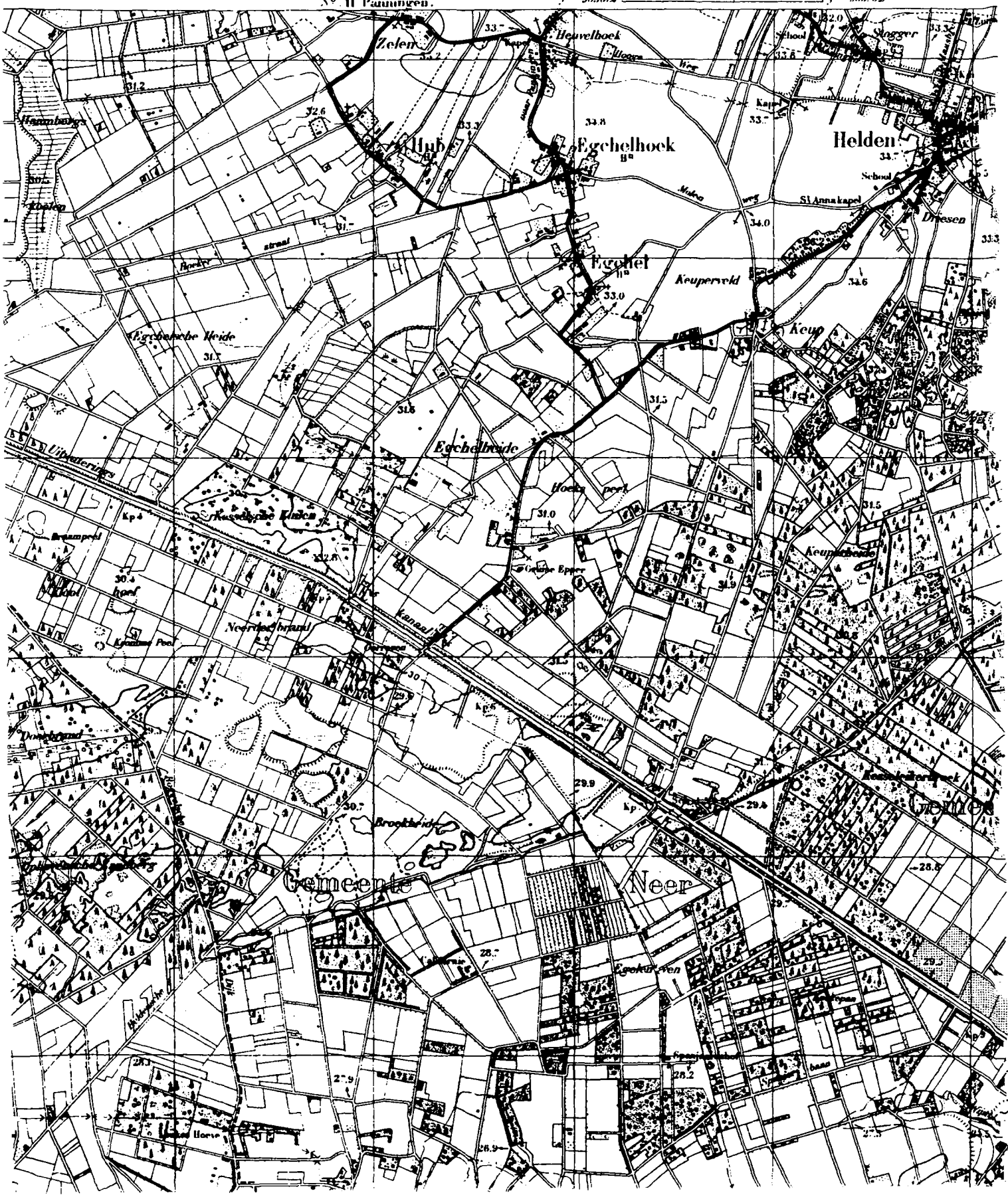

IV c

De coördinaten der hoeken van het blad zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

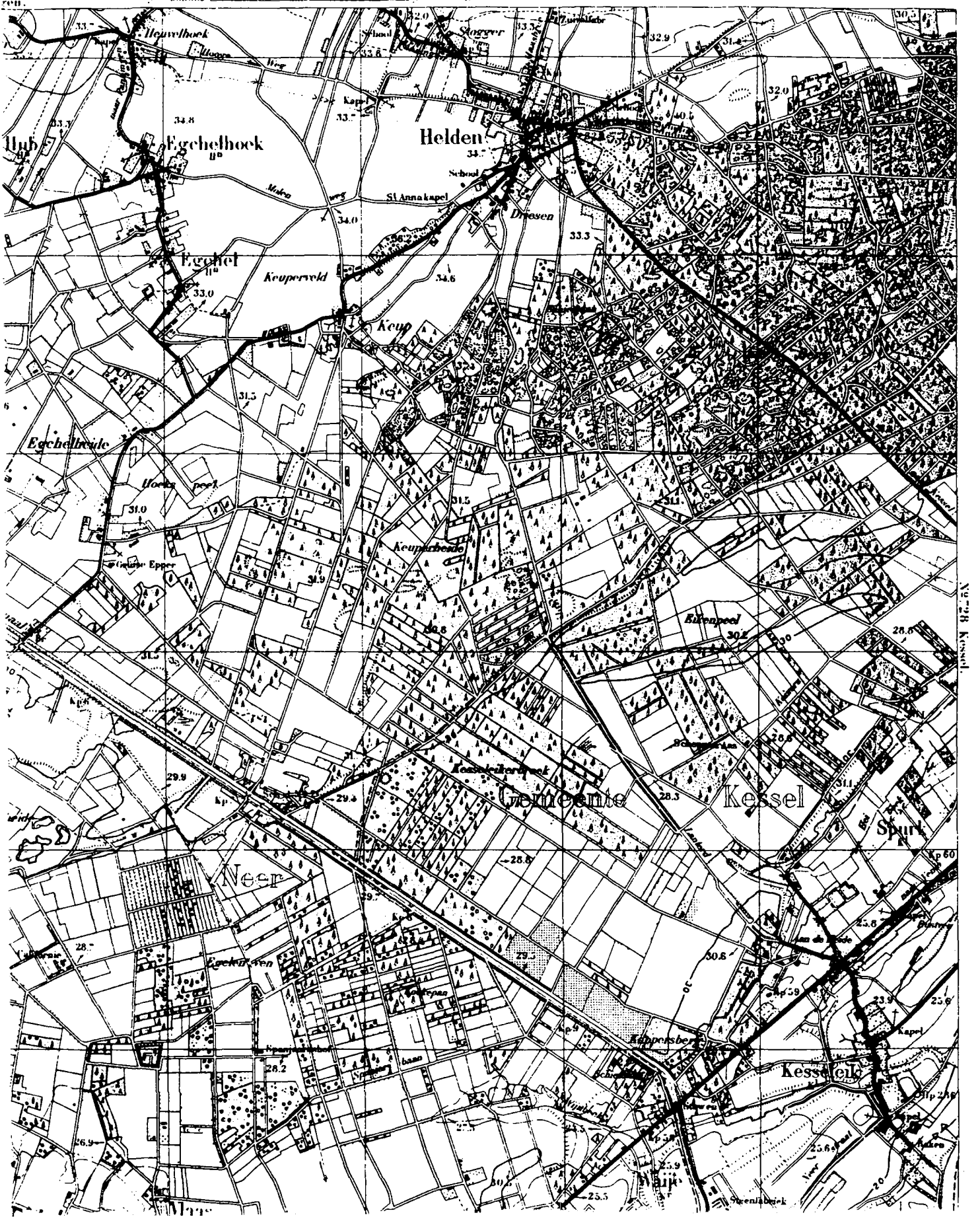

Nº 739

BUGGENUM.

Verkend in 1934.

Schaal 1:25000

Nº 727 Helden.

x = 34853.0
y = 983014

x = 44853.0
y = 983070.6

De coördinaten der hoeken van het blad zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

x = 34810.2
y = 104551.6

x = 44810.3
y = 104620.9

IV D

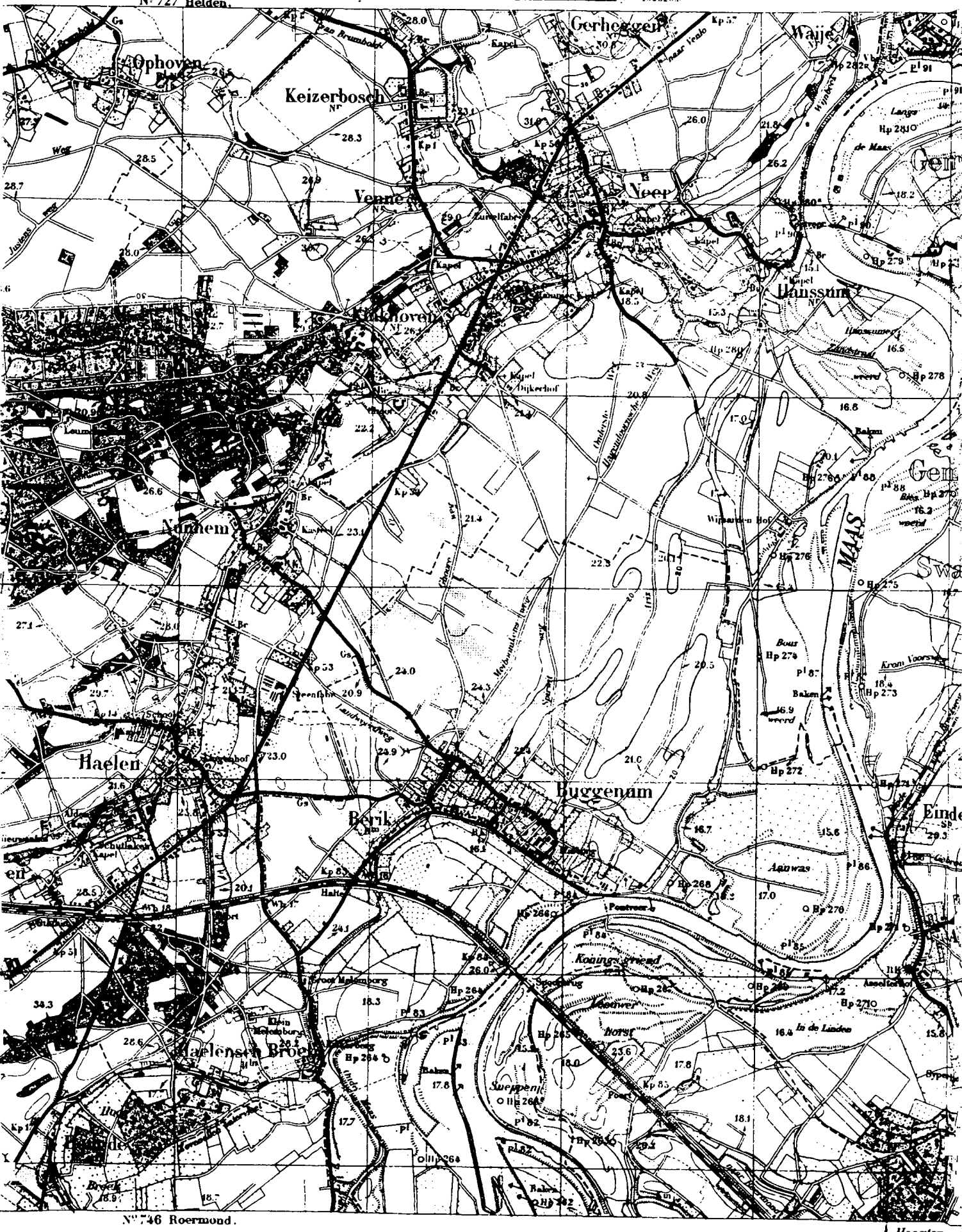

Nº 746 Roermond.

Schaal van 5000 meter.

Hoogtemeti

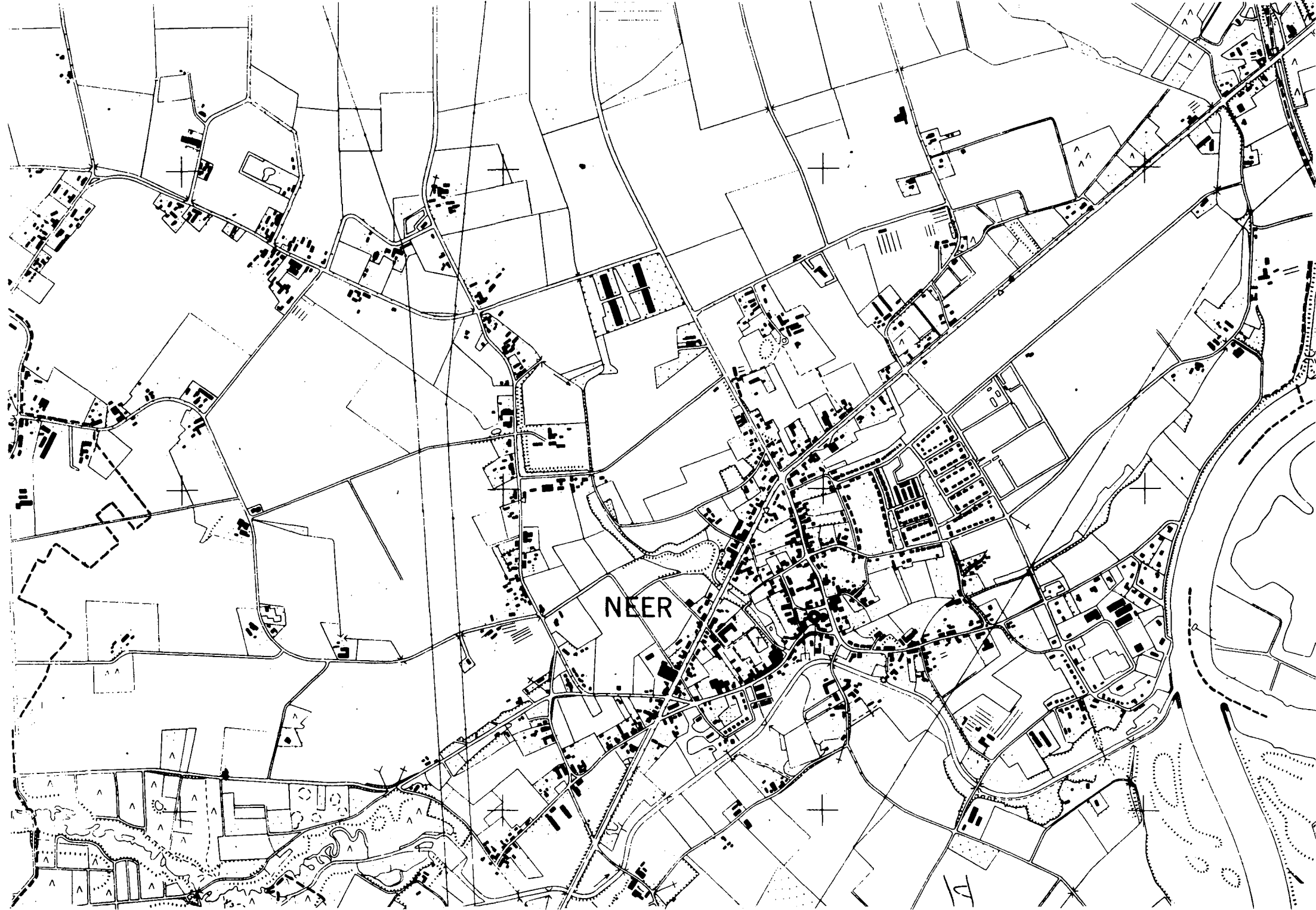
NEER

VML. GEMEENTE ROGGEL

Inhoudsopgave

1. Inleiding

2. Bodemgesteldheid

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch
3.2 Niet-agrarisch

4. Infrastructuur

4.1 Wegen
4.2 Waterlopen
4.3 Spoorlijnen en tramlijnen

5. De (voormalige) gemeente Roggel

6. Conclusies voormalige gemeenten Neer/Roggel

Literatuurlijst

Kaartmateriaal

Gemeentebeschrijving Roggel

1. Inleiding

1.1. Gemeente Roggel
p.a. Markt 6
6088 BP Roggel
Provincie Limburg
Inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied
Aantal inwoners: 4.449 (01-07-1989)
Oppervlakte: 22,86 km2
Nederzettingen: Asbroek, Blenkert, Op de Bos, Eind, Heibloem, Heide, Hoek, Karreveld, Laak, Mortel, Nijken, Ophoven, Roggel, Roligt, Schaapsbrug, Schans, Strubben.

1.2. De gemeente Roggel behoort tot het inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied. Per 1 januari 1991 zijn de oude gemeenten Neer en Roggel onder deze naam samengevoegd. De contouren van deze nieuwe gemeente vallen echter niet geheel samen met de oude gemeentegrenzen. Roggel droeg gebied over aan Haelen en Heythuysen om elders weer enige grond van Heythuysen terug te krijgen. Aangezien Haelen en Neer reeds voor de gemeentelijke herindeling beschreven en geïnventariseerd zijn, zal ook bij de inventarisatie van Roggel de oude bestuursindeling als uitgangspunt dienen. De inhoud van paragraaf 1.1. is hieraan reeds aangepast.
De oude gemeente Roggel werd aan haar oostzijde begrensd door Neer, in het noorden door Helden en Meijel, in het westen en zuiden respectievelijk door Heythuysen en Haelen. Met uitzondering van de twee laatstgenoemde Midden-Limburgse gemeenten, behoren alle overige tot het inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied. De oude Roggelse gemeentegrenzen bleven tussen 1850 en 1940 ongewijzigd.

2. Bodemgesteldheid

2.1. De bodem van de voormalige gemeente Roggel heeft een maximale lengte van bijna zeven kilometer en een breedte van ten hoogste viereneenhalve kilometer. Eerstgenoemd bodemtype overheerst sterk. De lagere zandgronden overschrijden slechts in het noorden, noordoosten en zuidwesten de gemeentegrens.
De hogere zandgronden kan men opnieuw onderverdelen in beekdalen, oud-bouwland, vlakkere stuifzandachtige gebieden en gebieden met stuifzandheuvels. Centraal in dit gebied ligt het langgerekte dal van de Roggelse beek, dat Roggel van noord naar zuid doorsnijdt en vervolgens aansluit op het dal van de Zelserbeek dat vrijwel parallel loop met de zuidelijke gemeentegrens. In het zuidelijke gebiedsdeel van de gemeente wordt het beekdal geflankeerd door oud-bouwland, verder noordelijk door vlakkere stuifzanden en stuifzandheuvels. De lagere zandgronden bestaan met uitzondering van een slenk of laagte in de noordelijke loop van de Roggelse beek geheel uit middellage zandgebieden.
Dit gehele grondgebied watert via de Roggelse en Zelserbeek af in de richting van de Maas.
Roggel heeft aanzienlijke oppervlakten waardevol natuurgebied, die vrijwel geheel samenvallen met de stuifzandheuvels en de langgerekte beekdalen. Het beekdal onmiddellijk zuidelijk van de kern Roggel acht men zelfs zeer waardevol.
Heel deze oppervlakte bevindt zich tussen de 23 m en 40 +NAP.

3. Bodemgebruik

3.1. Roggel was in de periode 1850-1940 een sterk op de landbouw georiënteerde gemeente. De Tranchotkaarten uit het begin van de negentiende eeuw geven een goede indruk van de organisatie van het agrarische bodemgebruik destijds. In het zuiden, zuidoosten en aan weerszijden van de Roggelse beek en de Zelserbeek kon men akkers, weilanden en akkers met boomgaarden aantreffen.
De weilanden omzoomden beide eerder genoemde waterlopen en markeerden met de boomgaarden het overgangsgebied naar heide, moeras en ven. De rest van het areaal was opgevuld met heide, moeras en ven. De rest van het areaal was opgevuld met oud-bouwland.
Globaal gezien bestonden in het begin van de negentiende eeuw benoorden de lijn Schans-Nijken-Strubben-Roligt geen mogelijkheden voor agrarische exploitatie. De enige uitzondering was letterlijk een eilandje met bouwlanden in de noordwestelijke loop van de Roggelse beek.
De resterende hogere zandgronden aan weerszijden van de Roggelse beek waren herkenbaar aan hun heide- en bosbegroeiing of zandverstuivingen. De hoogst gelegen punten waren de Kerkelsberg in het westen en de Heldensche Berg oftewel Ophovensche Zandberg in het oosten. Het noordelijke deel van het beekdal, eveneens gelegen op hogere zandgrond, was gevuld met ven of moeras.
De lagere zandgronden in het noorden en noordoosten waren nog vochtiger. Noordelijk van de Ophovensche Zandberg werden twee van deze arealen aangeduid met "Deorbrant" en "Gros Kuyle". In het licht van het bovenstaande is het niet verwonderlijk dat het traditionele agrarische bedrijf te Roggel een gemengd bedrijf was.
In de literatuur over Limburgs agrarische verleden wordt Roggel samen met Meyel, Helden, Maasbree, Heythuysen, Baexem, Grathem, Hunsel, Stramproy, Nederweert en Weert tot de zuidelijke Peel gerekend. Deze regio bestond in 1847 uit 44% woeste grond en 7,7% bos. Het cultuurareaal was er beperkt: 24% bouwland en 10,5% weiland.
Tussen 1847 en 1870 werd er in de zuidelijke Peel een grote ontginningsactiviteit ontplooid. Het areaal bos en bouwland nam hierdoor met 2500 hectare toe, de weilanden werden men 300 hectare uitgebreid. Daaraan ging te Roggel de openbare verkoop van gronden vooraf, die sedert de tijd van het Franse bestuur aan de gehele gemeenschap waren toebedeeld. In 1835 verwisselden op die manier 1200 hectare heide, weide en houtgewas van eigenaar. Het betrof de bossen rondom de Kerkelsberg, het Wieënhout en de Ophovensche Zandberg, de omgeving van Leukes Hoeve, het Breukske en de Lijmskoele.

De gemeente ontving hiervoor fl. 600,= (vijftig cent per hectare) die aan de verbetering van de weg naar Meijel werd besteed.

De ontginningsactiviteit in de zuidelijke Peel en de verkoop van gemeenschappelijke gronden leidde in Roggel niet direct tot een verbetering van het agrarisch bedrijfsrendement. Het uitgesproken lage percentage census-kiesgerechtigden in 1870 wordt beschouwd als een symptoom van een door sterke versnippering weinig renderende agrarische organisatie. De Kuyperkaart van 1866 laat zien dat Roggel in de ontginningsactiviteit van de zuidelijke Peel geen evenredig aandeel heeft gehad. De noordelijke helft van de gemeente (de zg. Hoors Peel) bestond ook in dat jaar nog geheel uit moeras, heide en ven. De topografische kaarten van 1934 bewijzen dat men in de daaropvolgende periode actiever was. De lagere zandgronden in het noorden en noordoosten waren nu grotendeels in gebruik als weiland of als bouwgrond. De stuifzandheuvels in het noorden en westen waren in 1934 helemaal beplant met naaldbos. Slechts op de Ophovensche Zandberg waren de braakliggende zandoppervlakten nog redelijk omvangrijk. Het tussenliggende beekdal met aangrenzende gronden was geheel ingericht met akker- en weilanden. Op de hogere zandgronden waren de akkers in de meerderheid, op de lagere aan weerszijden van de Heldense dijk de weilanden.
De nieuw ontgonnen of beboste gronden kenmerkten zich door geometrische verkavelingsvormen, die desondanks vrij willekeurig tot stand waren gekomen. De boeren bewerkten op vrij traditionele wijze zo'n 3 tot 5 hectaren grond die om deze reden vaak sterk verspreid lagen. Roggel bleef door deze belemmeringen lange tijd een zelfvoorzienende gemeenschap zonder grote verhandelbare overschotten. Deze situatie noopte tussen 1960 en 1975 tot de uitvoering van een ruilverkaveling van gespreide landbouwgronden, weguitbreiding c.q. -verbetering en normalisatie van diverse waterlopen. Bovendien kwam in de twintigste eeuw binnen de agrarische bedrijfstak geleidelijk aan de nadruk op de tuinbouw te liggen. Roggel beschikte thans over een uitgebreide planten- en champignonkweek, aspergeteelt, maar ook over grote pluimveebedrijven, konijnenfokkerijen en varkensmesterijen.
Een globale schets van het huidige bodemgebruik ziet er daarom als volgt uit. Slechts de lagere zandgronden rond het verblijfsrecreatiecentrum de Leistert en bij het Afwateringskanaal bestaan uit grootschalige landbouwgebieden. Voor de rest zijn zij ingericht met gemengd bosgebied of gemengd bos- en landbouwgebied.

Het oud-bouwland op hogere zandgrond herbergt behalve bebouwing ook velden met randbebouwing of verspreide bebouwing. De beekdalen zijn gevuld met vochtige weilanden, broekbos en een gedeelte van de Roggelse bebouwingskern. Op de vlakkere stuifzandachtige gebieden is er behalve voor naaldbos en verblijfsrecreatie ook plaats voor kleinschalige landbouwactiviteit. De stuifzandheuvels zijn geheel begroeid met naaldbos.

3.2. Niet-agrarisch

Op het voor dit rapport gehanteerde kaartmateriaal van de gemeente Roggel zijn vrijwel geen zichtbare sporen van niet-agrarisch bodemgebonden activiteit zichtbaar. Slechts de topografische kaart van 1934 geeft kleine afgravingen aan. In de literatuur worden de zandverstuivingen op deze locaties in oorzakelijk verband gebracht met het steken van plaggen voor dakbedekking en bemesting.
Het feit dat er buiten de landbouw slechts op zeer beperkte schaal werkgelegenheid was wordt ook bevestigd door informatie over pendelaars die omstreeks 1900 als landarbeiders of fabrieksarbeiders in Duitsland gingen werken. Roggel telde in 1905 53 mensen die hun brood op deze manier verdienden.
De kleinschalige nijverheid concentreerde zich op de bierbrouwerij, de stroopmakerij, de houtverwerkende nijverheid en de zuivelfabricage. Halverwege de negentiende eeuw was de brouwerij van de burgemeestersfamilie Goossens in bedrijf. Dit pand bevond zich op de kruising Neer-Heythuyusen en Haelen-Meyel. Verder beschikte Roggel in 1866 ook over twee stroopmakerijen. Houtverwerkende nijverheid vond plaats in de kerkmeubelfabriek van Leon Wagemans. Dit rond 1900 gestichte bedrijf groeide in korte tijd uit naar een aanzienlijke omvang.
In 1908 werden de vier reeds bestaande handzuivelfabriekjes te Laak, in Nijken, Ophoven en aan de Koppelstraat verenigd in de nieuw gevormde Stoomzuivelfabriek St. Petrus. Bij deze fabriek, gebouwd aan de Koppelstraat, hoorde eveneens een directeurswoning.

4. Infrastructuur

4.1. Wegen

Roggel lag in het begin van de negentiende eeuw in een zeer geïsoleerde streek. Het wegennet bestond uit niet veel meer dan zandige karresporen. Wel kruisten elkaar in Roggel twee hoofdverbindingswegen: de noord-zuidverbinding Meyel-Haelen op de grens van het beekdal en de oud-bouwlanden c.q. stuifzandheuvels, gekruist door de oost-westverbinding van Neer via Roggel naar Heythuysen. Laatstgenoemde liep via de huidige Kerkstraat, Markt, Dorpsstraat, Kloosterstraat, Neerderweg en Ophoven in oostelijke richting naar Neer. De weg Haelen-Meijel valt samen met de provinciale weg Roermond-Meijel. Een derde verbinding van importantie was de huidige Heldense dijk, die ook rond 1810 even benoorden Roggel op de weg Haelen-Meijel aansloot. Deze zorgde in noordoostelijke richting voor de verbinding met Helden via het grondgebied van Neer. De route naar Heythuysen sloot hier in Roggel op aan.
De Kuyperkaart van 1866 laat zien dat in deze situatie ruim vijftig jaar later weinig tot geen verandering was gekomen. Roggel beschikte in dat jaar over geen enkele verharde weg. De situatie was in 1934 ingrijpend veranderd. De hele weg Meijel-Roggel-Haelen was inmiddels verhard en volgde achtereenvolgens de huidige Meyelseweg, Schaapsbrug, Asbroek, Nijken, Hoek, Koppelstraat, Dorpsstraat, Molenweg, Berkenlaan en Op de Bos. De aan het noordelijk traject gelegen Ericaweg en de toegangslaan naar de Stichting Heibloem waren ook van een verharding voorzien.
Verder het middendeel van de Heideweg, d.w.z. het in oost-westrichting gelegen stuk van het traject dat thans in Heibloem aansluit op de Pater van Doustraat en op de Leistertweg in het zuiden. Dan ter hoogte van Strubben in westelijke richting een stuk van het Nijken tot even voorbij het bruggetje over de Roggelse beek en even verder zuidelijk de weg tot aan de Vossenhof op de oostelijke oever van diezelfde beek. Aan de oostzijde van de weg naar Meijel ook een gedeelte van de Hoogschans. In en om de Roggelse dorpskern waren de volgende wegen geheel of gedeeltelijk van een verharde bovenlaag voorzien: Koppelstraat (na 1911), Kerkstraat, Markt, Dorpsstraat, Kloosterstraat, Heverstraat, Neerderweg, Ophoven, Raadhuisstraat, Groenstraat, Tramstraat, Heythuysenweg, Kerkveldweg, Kleine Laak en gedeelten van de Grote Laak en Blenkert.
Rond 1920 werd er ter hoogte van de café Germania aan de Dorpsstraat tol geheven op de turftransporten. Opmerkelijk is ook dat de Heldensedijk in 1934 nog niet van een verharding was voorzien.

Naast een gedeeltelijke verharding was de uitbreiding van het wegennet op de ontgonnen c.q. beboste gronden een tweede fenomeen van belang uit de periode 1866-1934. In de noordelijke helft van Roggel langen in 1934, rechte, onverharde verbindingswegen in geometrische patronen.

4.2. Waterlopen

Roggel heeft een aantal belangrijke natuurlijke waterlopen. Op de eerste plaats de Roggelse beek die de gemeente van noord naar zuid doorsnijdt. Deze beeldbepalende beek werd in 1938 in het kader van de werkverschaffing genormaliseerd. Even zuidelijk van de kern Roggel mondt de Roggelse beek uit in de Zelserbeek die via de Neerbeek afwatert op de Maas. Behalve de Roggelse beek mondt ook de Bevelandse beek uit in de Zelserbeek. De zuidwestelijke gemeentegrens liep tot 1 januari 1991 grotendeels langs deze Bevelandse beek.
Verder noordelijk wordt de Roggelse beek gevoed door enkele kleinere waterlopen: vlakbij de Kerkelsberg door de zg. Vissensteert, nog verder stroomopwaarts door talrijke tijdens de ontginning en bebossing kunstmatig aangelegde afwateringslopen.
De belangrijkste kunstmatige waterloop van Roggel is het Afwateringskanaal dat de noordelijke grens met de gemeente Helden vormt. Dit kanaal werd gerealiseerd in de periode 1854-1861 en verbindt de Noordervaart bij Beringe (gemeente Helden) met de Maas. Doel was het overtollige water van de Zuid-Willemsvaart en het zure Peelwater uit Helenaveen te lozen op de Maas. Daarbij had het kanaal een bescheiden scheepvaartfunctie voor turf-, hout- en mestvervoer. Het Afwateringskanaal werd grotendeels aangelegd op de plaats van de in 1657 gegraven "Gekke Graaf", een kaarsrechte droge gracht van Kessel tot Meijel. Deze werd gegraven ter beëindiging van de schier eindeloze grensgeschillen tussen het Prinsbisdom Luik en het Hertogdom Gelre.
De gemeente Roggel behoort tot het Waterschap Midden-Limburg.

4.3. Spoorwegen en tramlijnen

De gemeente Roggel werd tussen 1850 en 1940 niet doorkruist door spoorwegen. Wel werd Roggel tussen 1918 en 1931 aangedaan door de stoomtram van de Centrale Limburgsche Stoomtramwegmaatschappij (CLS). Roggel lag aan het 35 kilometer lange baanvak Horn-Deurne dat in vier etappes werd geopend: op 25 januari 1918 Horn-Roggel, op 24 december 1918 Roggel-Roggelschebrug, 1 augustus 1919 tot Meijel en op 12 februari 1921 tot Deurne Parallelweg (thans Fabrieksstraat). De lijn was geen succes, met name de laatste etappe bleek weinig renderend.

Op 15 februari 1921 nam de Limbursche Tramwegmaatschappij (LTM) de noodlijdende CLS over. Maar in 1931 moest het traject, spottend "Ledig tot Meijel" genoemd, verdwijnen en wel zonder een vervangende autobusdienst.

5. De gemeente Roggel, nederzettingen

5.1. Kernen in de gemeente Roggel

Roggel was in het begin van de negentiende eeuw een gemeente met een geringe bebouwingsdichtheid. De aanwezige bebouwing lag bovendien overwegend op de oude bouwlanden in het zuidelijke deel van de gemeente, gecentreerd rond de grootste kern Roggel.
Roggel was een duidelijk lineaire nederzetting in en aan weerszijden van het dal van de Roggelse beek. Zij telde een vijfentwintigtal bebouwingseenheden (incl. kerk) langs de huidige Kerkstraat, Markt en Dorpsstraat. Verder dan de kruising met de Koppelstraat reikte haar bebouwing niet. Wel lagen even ten zuiden van de dorpskom nog een negental objecten in een lineaire structuur langs de Molenweg en een vijftal aan het Kikveld.
De oude bebouwing van de in het uiterste zuiden gelegen kern Eind bestond uit een zestal bebouwingseenheden bij de T-splitsing van beide wegen die ook nu nog Eind heten, op de zuidelijke oever van de Bevelandse beek. Laak was aanmerkelijk groter dan Eind. Deze nederzetting, westelijk van Roggel aan de overzijde van de weg Heythuysen-Roggel-Meijel, had enkele tientallen bebouwingseenheden in een lineaire structuur langs de zogenaamde Grote en Kleine Laak.
Blenkert, nog verder westelijk in het verlengde van de Kleine Laak gelegen, telde vier bebouwingseenheden gelegen in het overgangsgebied naar de heide.
Roligt ligt in het uiterste zuidwesten op de noordelijke oever van de Bevelandse beek, die daar lange tijd de grens met Heythuysen vormde. Rond 1810 lagen daar op de weilanden bij de beek een tiental bebouwingseenheden.
Op de Bos werd door Tranchot waarschijnlijk "Oever de Beck", oftewel "over de beek" genoemd. Deze kern had een zevental objecten die vanuit Roggel gezien inderdaad aan de overzijde van de Roggelse beek en op de noordoever van de Zelserbeek lagen.
Mortel is de naam voor een straat die op de Bos met de Neerderweg verbindt. Begin negentiende eeuw lagen langs deze route een vijftiental bebouwingseenheden.
Hoek, destijds "Den Hoek" genoemd, was een opzichzelfstaande kleine kern aan weerszijden van de weg naar Meijel. Vanaf de T-splitsing met de huidige Koppelstraat lagen een tiental bebouwingseenheden die men met deze naam aanduidde.
Schans, gecentreerd rond de huidige kruising van Schans en Heldensedijk, lag op de grens van de oude bouwlanden en het heidegebied, temidden van kleine akkers, weiden en fruitboomgaarden. Deze kern telde in 1810 ongeveer zeven objecten.
Ophoven tenslotte was de kern op de zuidoostelijke grens met Neer en bestond uit een tiental panden.

Langs de wegen die thans ook Ophoven genoemd worden bevonden zich ook de nederzettingen "Luyterl" (ca. 12 panden) en "Geysperstraat" (ca. 10 panden). Bovendien lagen aan de nu nog wel bekende Heverstraat zeven bebouwingseenheden op de kruising met de Kloosterstraat en de Neerderweg.
In de noordelijke helft van de gemeente Roggel kon men in het begin van de negentiende eeuw op de rechteroever van de Roggelse beek de kernen Strubben, Nijken, Asbroek, Heide en Schaapsbrug vinden. Op de linkeroever lag de oudste bebouwing van Karreveld, alsmede de bebouwing van Kerkers, een benaming die thans niet meer op de kaart voorkomt.
Strubben en Kerkers lagen tegenover elkaar, aan weerszijden van de Roggelse beek. Elk telde niet meer dan een zestal panden. Nijken, destijds Nieke genoemd, lag iets verder noordelijk aan weerszijden van de weg naar Meijel. Het betrof hier een achttal panden. Weer iets verder noordelijk, bij de drassige "Aesbroeker Bumde", waar thans de kruising met Asbroek ligt, lagen een zestal bebouwingseenheden gegroepeerd. Heide, door Tranchot abusievelijk voor Heythuysen aangezien, lag tegen de Ophovensche Zandberg, het moerassige Doorbrand en de Hoors Peel aan. Haar bebouwing bestond uit een tiental objecten, verspreid over kleine arealen akkerland.
Schaapsbrug was de oversteekplaats in het beekdal naar de oudste bebouwing van het Karreveld. Bij de Schaapsbrug is op de Tranchotkaart geen bebouwing zichtbaar. Op het Karreveld, in feite een klein eilandje bouwland in een drassig beekdal, lagen niet meer dan vier bebouwingseenheden.

Dat Roggel geen grote aantallen huizen had wordt ook bevestigd door Vandermaelen die hier in 1835 circa 180 woningen, 1 kerk en 1 school aantrof. De kern Heibloem ontstond pas in 1861, met de vestiging van de Broeders van de Heibloem ter plekke. De Kuyperkaart van 1866 geeft op deze locatie slechts één bebouwingseenheid aan. Buiten deze reeds aangeduide nederzettingen kwam slechts op bescheiden schaal verspreide bebouwing voor.

De ontwikkeling van de Roggelse bevolkingsaantallen tussen 1800 en 19435 is een goede indicatie voor de ontwikkeling van de verschillende kernen. Hierover zijn de volgende cijfers bekend:

Jaar	Inwoners	Jaar	Inwoners
1800	1256	1866	1400
1809	1341	1899	1701
1815	1236	1900	1705
1825	1427	1909	1767
1830	1394	1925	1881
1836	1430	1932	2025
1839	1397	1935	2068
1849	1382	1945	2489

Met deze cijfers bleef Roggel achter bij de omliggende gemeenten Meijel, Helden, Heythuysen en Nederweert. Pas na de eeuwwisseling vond de bevolkingsaanwas in een hoger tempo plaats. Dat verschijnsel valt samen met een zich geleidelijk organiserende boerenstand en de stichting van diverse openbare voorzieningen.
In 1901 bouwde men bijvoorbeeld een postkantoor op de hoek van de Markt, in 1903 werd de plaatselijke boerenleenbank opgericht, in 1905 werd een nieuw gemeentehuis gebouwd, weer een jaar later ging de Boerenbond afdeling Roggel van start en in 1908 werd de Stoomzuivelfabriek St. Petrus gesticht.
Na een decennium van relatieve windstilte en licht teruglopende bevolkingsaantallen werd in 1918 de draad weer opgepakt met de opening van de tramlijn. In 1919 bouwde de pas opgerichte katholieke vakbond een Coöperatieve winkel. Maar ook voor religieuze doeleinden werd de nodige bouwactiviteit ontplooid. In 1923 kwam er een zusterklooster met kleuterschool en meisjesschool, werd er een nieuwe zijbeuk aan de kerk gebouwd, een H.Hartbeeld geplaatst en een nieuwe pastorie in gebruik genomen. Deze grote pastorie deed sedert 1953 dienst als gemeentehuis. Vanaf 1924 tenslotte kon de locale Boerenbond beschikken over een kunstmest- en veevoederdepot.

5.2. Nederzettingen in 1934: Heibloem, Schaapsbrug, Karreveld, Asbroek, Heide, Nijken en Strubben.

In 1934 waren de hiervoor besproken kernen niet wezenlijk van structuur veranderd. Zij bleven over het algemeen herkenbare eenheden die een uitbreiding en/of verdichting van het hun structuur hadden ondergaan. Heibloem had een aantal langs de weg naar Meijel verspreid gelegen bebouwingseenheden. De zeer in het oog springende Stichting Heibloem lag echter aan de Heythuysense zijde van de grens.
Thans wordt een zuidelijker gelegen gedeelte van de weg naar Meijel als Schaapsbrug aangeduid. Hiermee bedoelt men het traject vanaf de splitsing bij Asbroek tot even voorbij Karreveld. In 1934 lagen hier een tiental objecten, met vrij grote onderlinge tussenafstanden.

Karreveld telde eveneens een tiental bebouwingseenheden verspreid langs de gelijknamige weg. Asbroek, gelegen op de noordelijke rand van de Asbroeker heide en de Kerkelsberg, was kleiner qua bebouwingsomvang, maar ook hier lagen de objecten aan een gelijknamige weg die afsplitst van de provinciale weg. Geen van de drie in deze alinea besproken kernen werd expliciet op de topografische kaart van 1934 aangeduid.
Heide, Nijken en Strubben daarentegen wel. Heide was in feite slechts een verzamelnaam voor een aantal verspreid over de voormalige heide gelegen panden, aan de rand van de Ophovensche Zandberg, Doorbrand en de inmiddels bijna geheel beboste Hoors Peel. Deze kern was in de periode 1820-1934 slechts in geringe mate gegroeid.
Nijken is de kern langs de provinciale weg tussen de kruisingen naar Strubben en Asbroek. Deze kern bleek in 1934 ten gevolge van verdichting ongeveer in omvang te zijn verdubbeld. Bij deze uitbreiding hoorde een in 1900 bij kilometerpaal 8 opgetrokken windmolen (een beltmolen met ronde bovenkruier die reeds aangewezen is als rijksmonument).
Strubben lag aan de gelijknamige aftakking van de provinciale weg en op de oostelijke oever van de Roggelse beek. Deze kern was in 1934 circa 9 bebouwingseenheden groot.

5.3. Nederzettingen in 1934: Roggel, Roligt, Ophoven, Laak, Mortel, Op de Bos, Eind, Blenkert, Hoek en Schans.

Roggel nam tussen 1820 en 1934 in redelijke mate in omvang toe. De bebouwing van de Kerkstraat, Markt en Dorpsstraat werd behalve verdicht ook aangevuld met nieuwe objecten langs de Kloosterstraat, Koppelstraat, Raadhuisstraat en Groenstraat. Hierdoor verloor de kern Hoek haar besloten karakter en kwam tegen Roggel aan te liggen. Laak was vooral aan de zijde van de Kleine Laak in redelijke mate verdicht, terwijl de bebouwing van Blenkert nauwelijks in omvang was toegenomen.
Roligt, op de noordelijke oever van de Bevelandse beek, bleek in de periode tot 1934 een geringe uitbreiding ondergaan te hebben. De omvang van deze kern bedroeg toen een vijftiental redelijk verspreid gelegen panden.
Eind en Op de Bos kwamen ook op de topografische kaart van 1934 nog niet met name voor. Eind had dan ook niet meer dan een vijftal panden en Op de Bos een kapel plus twee à drie andere bebouwingseenheden.
Mortel, Ophoven en Schans staan wel op de kaart.

Mortel beschikte langs de gelijknamige straat behalve over een kapel ook over een twaalftal andere objecten. Dat impliceert dat deze kern in geringe mate geslonken was. De bebouwing van Ophoven, ook langs een gelijknamige straat gelegen, was evenmin spectaculair gegroeid en Schans was deelgenoot in die ontwikkeling.

5.4. Verspreide bebouwing in 1934.

Verspreide bebouwing kwam in de gemeente Roggel op bescheiden schaal voor. In het uiterste noorden, vlakbij het punt waar de gemeenten Meijel, Roggel en Heythuysen aan elkaar grenzen lag in 1934 de Cunera Hoeve. Vlakbij het Afwateringskanaal in het noordoosten, lag aan de Staldijk eenzaam en verlaten één object. Dan, even bezuiden de Ophovensche Zandberg, op de lagere zandgronden op de rand van een gemengd bosgebied en op de voormalige grens met Neer, bevond zich de Leukeshoeve.
Kerkels lag nog steeds in het verlengde van Strubben, maar dan op de westelijke oever van de Roggelse beek. Iets verder stroomafwaarts was op de andere oever de Vossenhof gevestigd. Heverstraat was ook in 1934 een opzichzelfstaande nederzetting met een kapel en een achttal bebouwingseenheden. Boven Roligt, langs de grens met Heythuysen, lagen twee verspreide objecten. Verder was de Zelserhof, in het uiterste zuiden op de noordelijke oever van de Zelserbeek gevestigd, een opmerkelijk afgelegen object. Bovendien kon men verspreid over het landschap diverse kapellen aantreffen.

5.5. Nederzettingen na 1940.

Na de tweede wereldoorlog vond relatief de grootste bebouwingsuitbreiding plaats. In de kern Roggel werd de ruimte tussen Tramstraat, Kerkstraat, Markt en Koppelstraat opgevuld met nieuwbouw. Hetzelfde gold voor het gebied tussen de Koppelstraat en de Heverstraat, de Neerderweg en de Molenweg en deels voor de ruimte tussen de Molenweg en de Tramstraat/Heythuysenweg.
Te Heibloem werd oostelijk van de weg naar Meijel een volledig nieuwe woonwijk gerealiseerd, westelijk verrees het Jongensdorp Witdonck.
Na 1957 ontwikkelde De Leistert zich van een openbare zwemvoorziening tot een recreatieoord van 50 ha met uitgebreide voorzieningen o.a. op het terrein van de verblijfsrecreatie. De toenemende verdichting van reeds bestaande nederzettingsstructuren tenslotte was eveneens een belangrijke naoorlogse ontwikkeling in de Roggelse bebouwingsgeschiedenis.

Het geheel overziend kan men Roggel karakteriseren als landelijk, met belangrijke intensieve veehouderij en tuinbouw, een zich in sterke mate ontwikkelende recreatieve functie, met een toenemende aantrekking op woonforensen en een belangrijke regionale functie in het bijzonder jeugdonderwijs.

6. Conclusies voormalige gemeenten Neer/ Roggel

6.1. Naar aanleiding van het voltooide veldwerk kan de gemeentebeschrijving van Roggel met de volgende opmerkingen afgerond worden. Gedurende de periode 1850-1940 vond in deze gemeente bebouwingsuitbreiding plaats door een geleidelijke invulling van de bestaande nederzettingsstructuren. Dientengevolge is het geven van een stedebouwkundige typologie niet relevant.

6.2. In het kader van het MIP zijn in deze gemeente een kleine 90 objecten geïnventariseerd, vrijwel gelijk verdeeld over de voormalige gemeenten Roggel en Neer.
Met uitzondering van de neo-gothische stijlelementen in de Roggelse Petruskerk, de neo-renaissance invloeden in het voormalige molenaarshuis aan de Koppelstraat 50 te Roggel, de neo-gothische Martinuskerk te Neer, het expressionistisch beïnvloede woonhuis aan de Engelmanstraat 40 te Neer en het neogothisch kapelletje aan de Gendijk 2 te Neer, zijn al deze objecten opgetrokken in de negentiende eeuws traditionele of sober traditionele bouwstijl.

In de kern Neer is voornamelijk MIP-bebouwing geïnventariseerd langs de Engelmanstraat en de Napoleonsweg. Daarnaast in kleinere aantallen te Hanssum, langs de Kruisstraat, de Kanaaldijk, aan de Steeg, de Hammermolen, het Kerkplein en incidenteel aan het Kloosterpad, bij Gendijk, aan de Leudalweg, bij Ophoven en Vlaas.
Van groot belang is het sluisje in het tussen 1854 en 1861 gegraven afwateringskanaal, ook wel Neers kanaaltje genoemd. Daarbij hoort een in 1857 naar ontwerp van Rijkswaterstaat-ingenieur B. Ghijben opgetrokken sluiswachterswoning. In het kanaal zijn destijds drie sluizen aangelegd, maar de combinatie van sluis en woning verkeert te Neer relatief in de beste staat.
De Martinuskerk te Neer geniet rijksbescherming vanwege enkele interieurelementen, maar ook het kerkgebouw van de Roermondse architect Caspar Fransen verdient nadere aandacht.
Aan de Engelmanstraat onderscheiden zich diverse objecten van de overige bebouwing. Het voormalige laat-negentiende eeuwse gemeentehuis, gelegen in de luwte van Martinuskerk en het tegen de kerkhelling gebouwde buurpand (1818, rijksmonument) levert een wezenlijke bijdrage aan het bijzondere karakter van het Kerkpleintje. De markant geornamenteerde tussenwoning op nr. 20, het kantoor en de bedrijfsgebouwen van de oude Lindeboom-brouwerij nemen eveneens een bijzondere plaats in aan deze straat.

Langs de Neerbeek, aan de Hammermolen 27, bevindt zich het karakteristieke, gelijknamige Molengebouw dat in 1906 van haar waterrad ontdaan werd. De Napoleonsweg heeft in de MIP-periode met uitzondering van het schooltje van architect Caspar Franssen uit 1913 vooral een uitbreiding van de woonbebouwing ondergaan. Ook van architect Franssen is het tot wooneenheden verbouwde St.Josephkloostertje met school uit 1910, gelegen aan het Kloosterpad. De verbouwing heeft aan het oorspronkelijke karakter van het klooster maar weinig afgedaan. Het jongenspatronaat aan de Leudalweg 5 (1933, architect M.A. Geelen te Neer) is eveneens een aparte vermelding waard.
In de kleine kern Hanssum tenslotte bevinden zich enkele objecten van industriëel-archeologisch belang. Op nr. 35 was eens het brouwhuis van Brouwerij Vennekens gevestigd. Aan de overzijde, op nr. 42, diende de kelder van het woonhuis als opslagplaats.

In Roggel is MIP-bebouwing geïnventariseerd langs de Raadhuisstraat, Koppelstraat, Markt, Groenstraat, Kerkstraat, Kloosterstraat, Dorpstraat, Kerkveldweg, Mortel, Nijken, Neerderweg, Molenweg, Tramstraat, Kleine Laak en Blenkert. Dit in volgorde van de opgenomen aantallen.
Twee objecten genieten reeds rijksbescherming. De van oorsprong vijftiende eeuwse R.K.-kerk (opgenomen vanwege de uitbreidingen van 1853) aan de Markt 1 en de beltkorenmolen aan het Nijken 24 (1900, gerestaureerd 1946). Daarnaast verdienen diverse objecten nadere aandacht: het negentiende eeuwse herenhuis aan de Markt nr. 9 heeft een voorname uitstraling. Het voormalige postkantoor en het tot woonhuis verbouwde gemeentehuisje (Raadhuisstraat 1,3 en 9) zijn goede voorbeelden van traditionele architectuur uit het begin van deze eeuw.
Het pand aan de Raadhuisstraat 6 diende lange tijd als burgemeesterswoning. De gedeeltelijk van pleister- en stucwerk voorziene optrek onderstreepte de maatschappelijke status van de voormalige bewoners. Even na 1920 verrezen aan de Kloosterstraat een opmerkelijk kloostergebouw en een school. Het klooster verkeert goeddeels in authentieke staat en werkt als zodanig beeldbepalend. Roggel zou thans over een van de weinige gaaf bewaard gebleven Limburgse melkfabriekjes beschikken, als de directeurswoning niet voorzien was van een zware metalen rolpoort en de fabriek van een geheel vernieuwde poort in een witgepleisterde bouwlaag. Beter gesteld is het met de oude kapelanie aan de Dorpstraat 2, zij het dat niet alle vensterkozijnen ongeschonden de tand des tijds hebben doorstaan.

In de gemeente Roggel heeft vooral de in deze plaats gevestigde architect J.M.J. Wagemans zijn bouwkundige sporen nagelaten. Hij onderscheidt zich vooral door het ontwerp van vrijstaande villa's en landhuizen uit het laatste decennium voor de tweede wereldoorlog. Goede voorbeelden van zijn werk bevinden zich aan de Dorpstraat 1, Raadhuisstraat 17, de Groenstraat 5 en de Koppelstraat 60. In de kern Neer is de naam van de locale aannemer M.A. Geelen met diverse panden uit de eerste helft van de twintigste eeuw verbonden.

Literatuurlijst

W.J.M. Leideritz, De stoomtrams van Noord-Brabant en Limburg, Rotterdam 1970

Ph. vander Maelen, Dictionnaire Géographique du Limbourg, Assen/Amsterdam 1978

G.C.P. Linssen, Verandering en verschuiving. Industriële ontwikkeling naar bedrijfstak in Midden- en Noord-Limburg, 1839-1914, Tilburg 1969

Molens in Limburg, Maastricht 1957

J. Kuyper, Gemeente-atlas van Limburg, Maasbree 1981

Lijst der Nederlandse gemeenten, 's-Gravenhage 1991

Streekplan Noord- en Midden-Limburg, 3 dln, S.L., 1982

J.F.R. Philips, J.C.G.M. Jansen, Th.J.A.H. Claessens, Geschiedenis van de landbouw in Limburg, 1750-1914, Assen 1965

Limburg in vogelvlucht, Leeuwarden/Venlo 1980

J. Starmans, Industrieel erfgoed in Limburg, Maastricht 1990

J. Smeets, Roggel, leef klein aardig dörpke, Roggel 1979

J. Berghs, "Uit Roggels Verleden", Roggel 1974

F.J.H. Verheyden, De gemeente Meijel. Bevolking en bestaansmiddelen, Maastricht ETIL 1958

Kaartmateriaal

Tranchotkaarten, 1803-1820
no. 31 Meijel
no. 32 Helden
no. 38 Heythuysen
no. 39 Swalmen
1:25.000

Kuyperkaart der gemeente Roggel, 1866
1:50.000

Topografische kaarten, 1934
no. 726 Nederweert
no. 727 Helden
no. 739 Buggenum
1:25.000

Kaart Provincie Limburg, 1982
1:50.000

Streekplan Noord- en Midden-Limburg
Kaart 2: Natuur en Landschap, 1982
1:100.000

Kaart gemeente Roggel
Provinciale Planologische Dienst, 1982
1:10.000

Afbeeldingen bij de gemeentebeschrijving

I	*De gemeente Roggel in 1982*
II a/b	*De gemeente Roggel in het begin van de negentiende eeuw*
III	*De gemeente Roggel in 1866*
IV a/c	*De gemeente Roggel in 1934*
V a/f	*De bebouwing van de Roggelse kernen in 1982*

I

Heibloem
Karrevelt
Heide
Zandberg
Nijken
Schans
Blenkert
Ophoven
Mortel
Roggel

II a

der Rheinlande durch Tranchot und v. Müffling 1803-1820

32 Holden

Partie I Westisch II

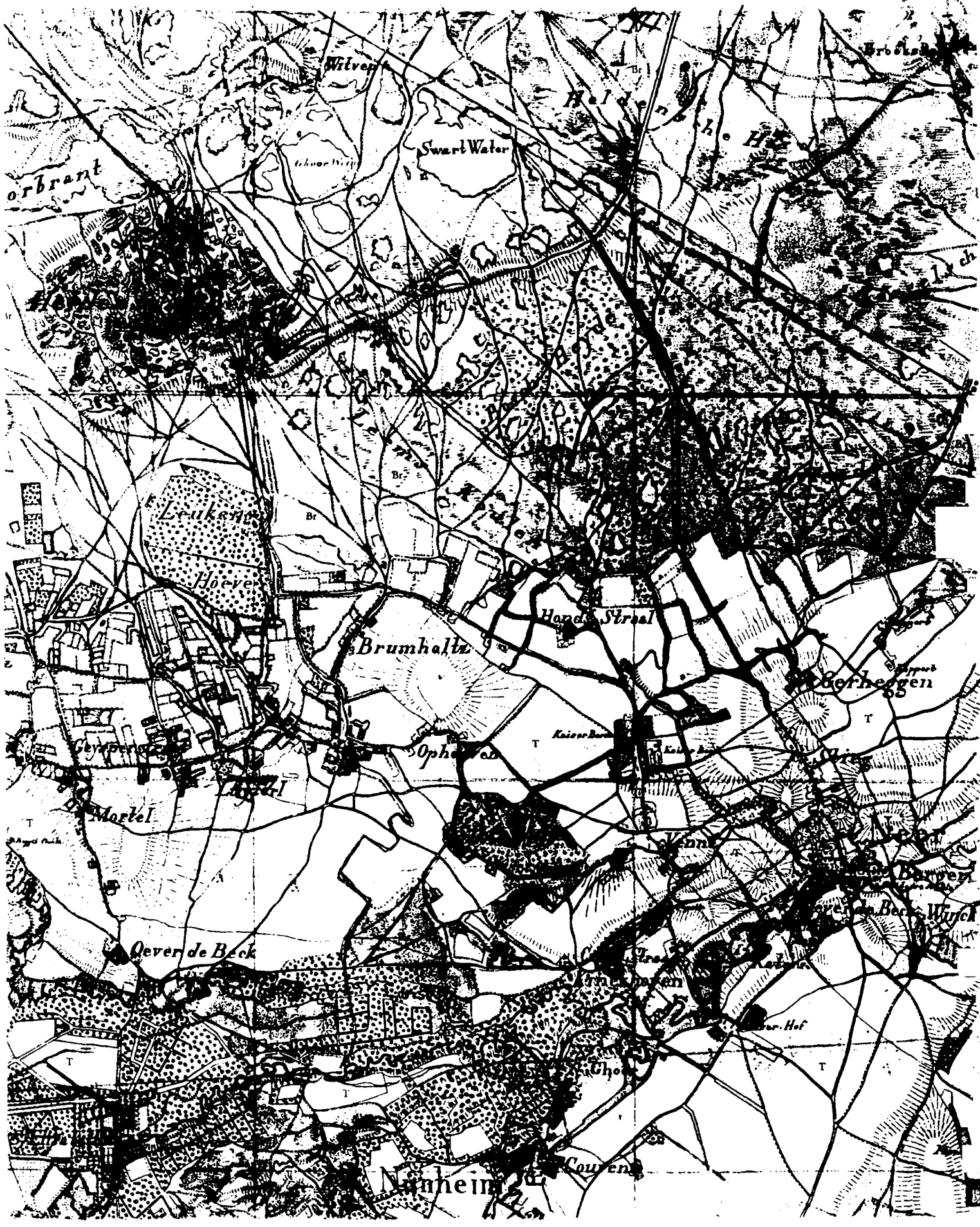

38.

Leegde
Gaffel peel
Heyd
Heytluisen
Vlasroot
de Kouk
Biestraat
Schoore Straat
Oldersche
Baexen

III

PROVINCIE LIMBURG GEMEENTE ROGGEL.

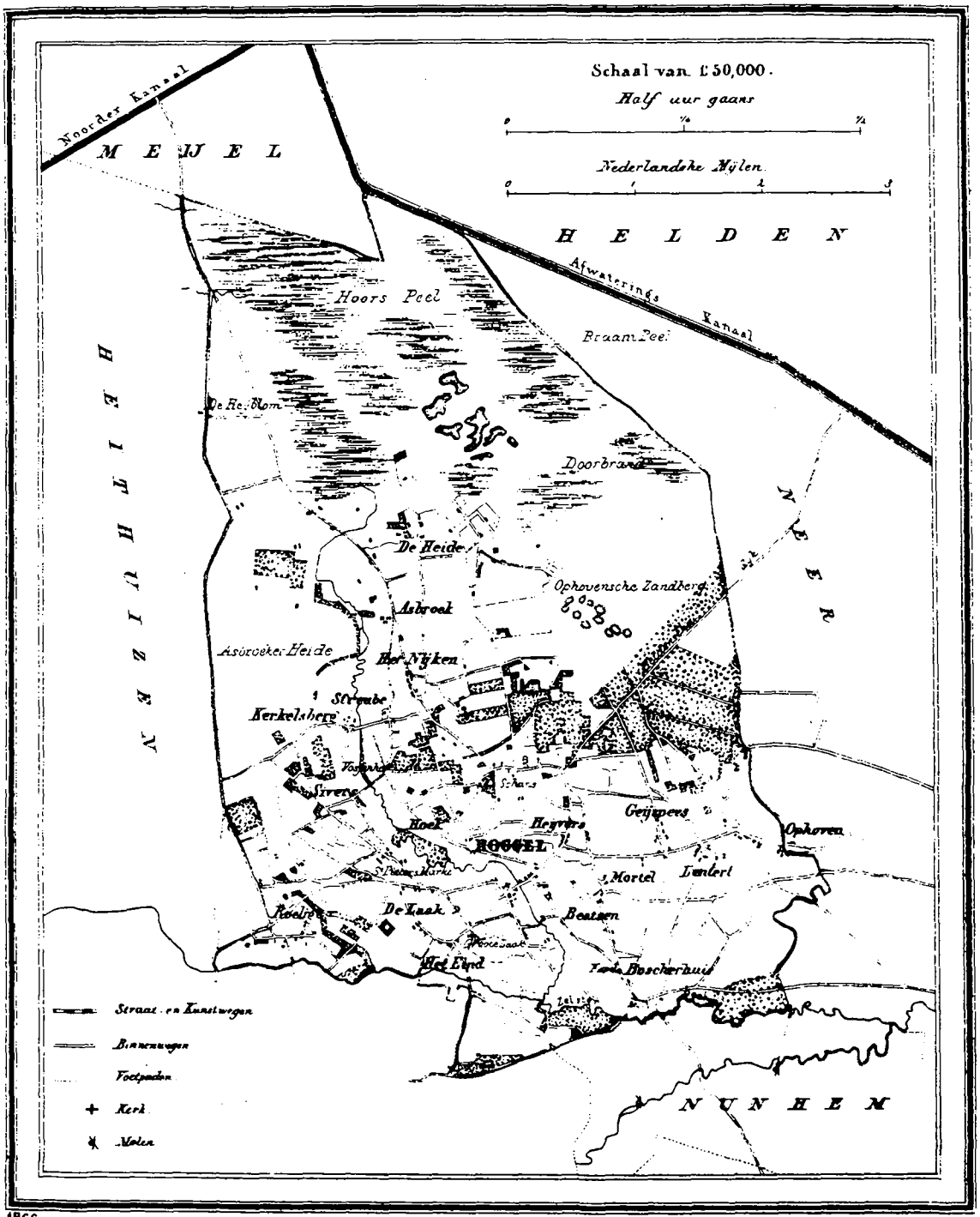

1866.

2292 Bunders. 1400 Inwoners.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

IV a+mc

709	710	711
725	726	727
737	738	739

Uitgave 1937.

№ 726
NEDERWEERT.

Verkend in 1934.

Schaal 1:25000.

№ 710 Meijel.

De coördinaten der hoeken van het blad zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

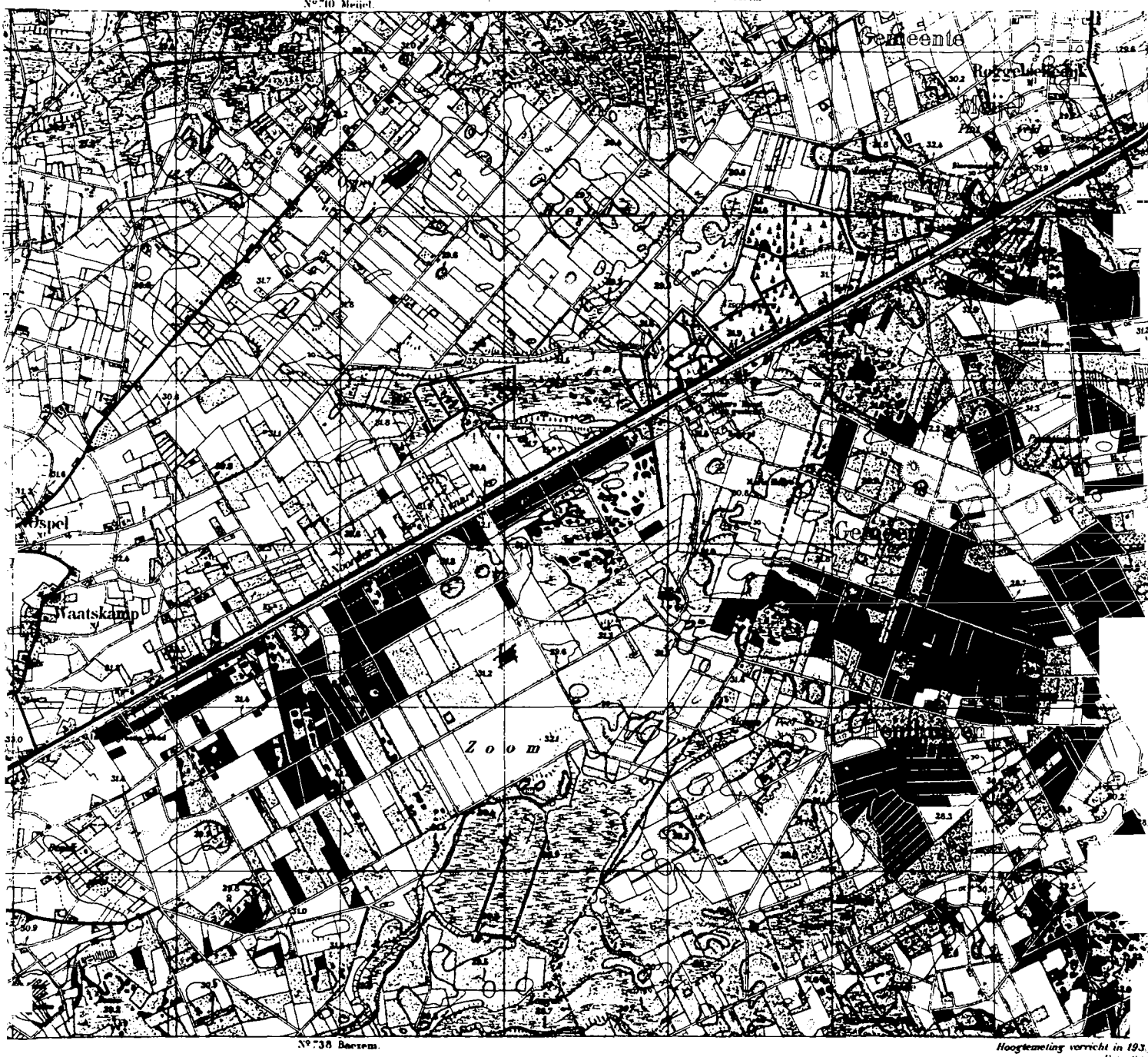

№ 738 Baexem.

Schaal van 5000 meter.

1750 1500 1250 1000 750 500 250 0 2500 meter.

De Auteursrechten zijn voorbehouden ten behoeve van den Staat der Nederlanden.

Nadruk verboden.

Hoogtemeting verricht in 193

Foto-litho

Schaal 1:25000

Rijksdriehoeksmeting

Nº 727 Helden.

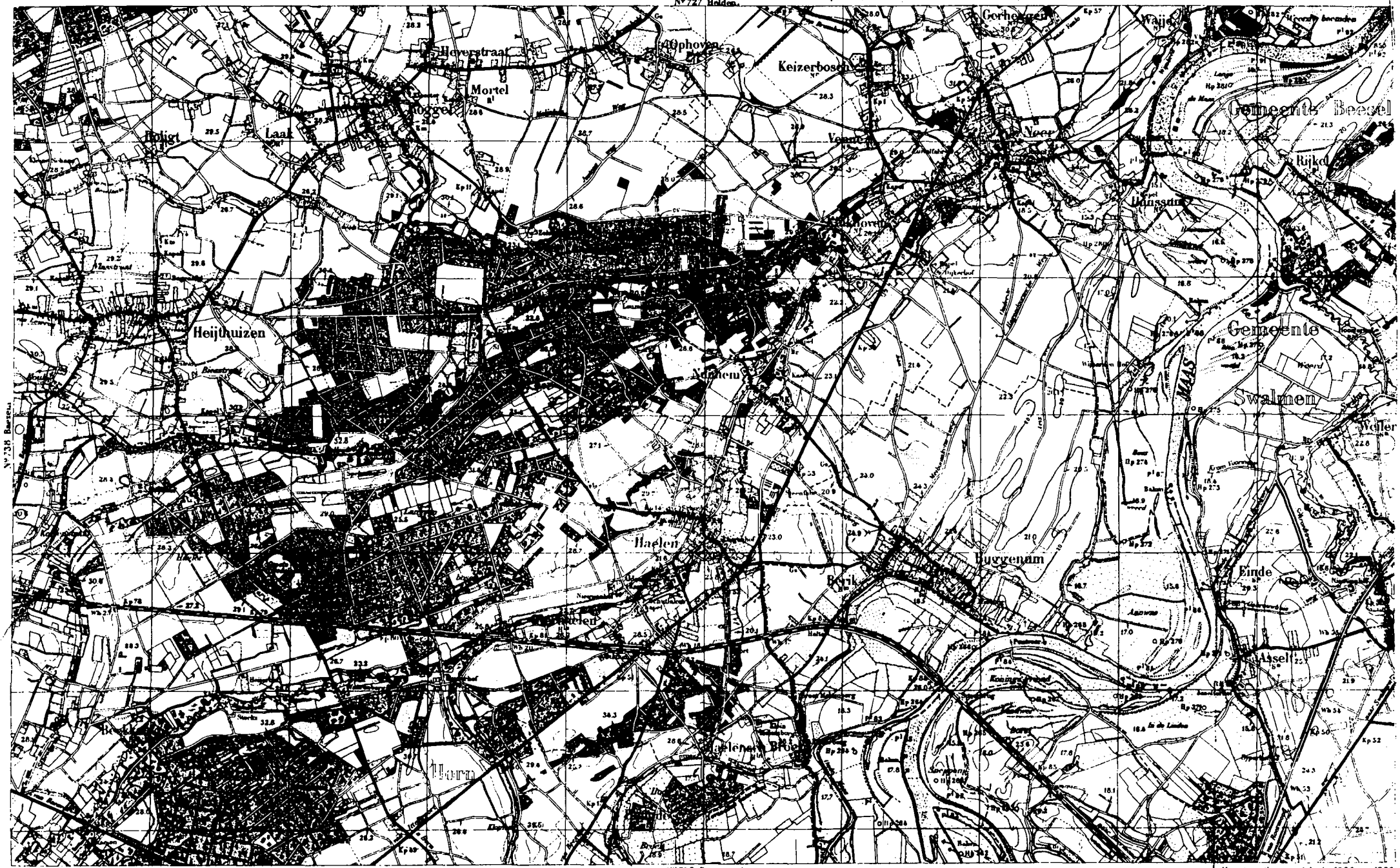

Nº 738 Baexem

Nº 740 Swalmen

Topografische Dienst.

Nº 746 Roermond.

Hoogtemeting verricht in 1936 en 1937
Foto-litho

Schaal van 5000 meter.

2500 2250 2000 1750 1500 1250 1000 750 500 250 0 2500 meter.

De Auteursrechten zijn voorbehouden ten behoeve van den Staat der Nederlanden.

Topographische Dienst.

Nº 739 Buggenum.

Hoogtemeting verricht in 1937
Foto litho.
Bijgewerkt tot 1941

Schaal van 5000 meter.

2500 2250 2000 1750 1500 1250 1000 750 500 250 0 2500 meter.

De Auteursrechten zijn voorbehouden ten behoeve van den Staat der Nederlanden.

Nadruk verboden.

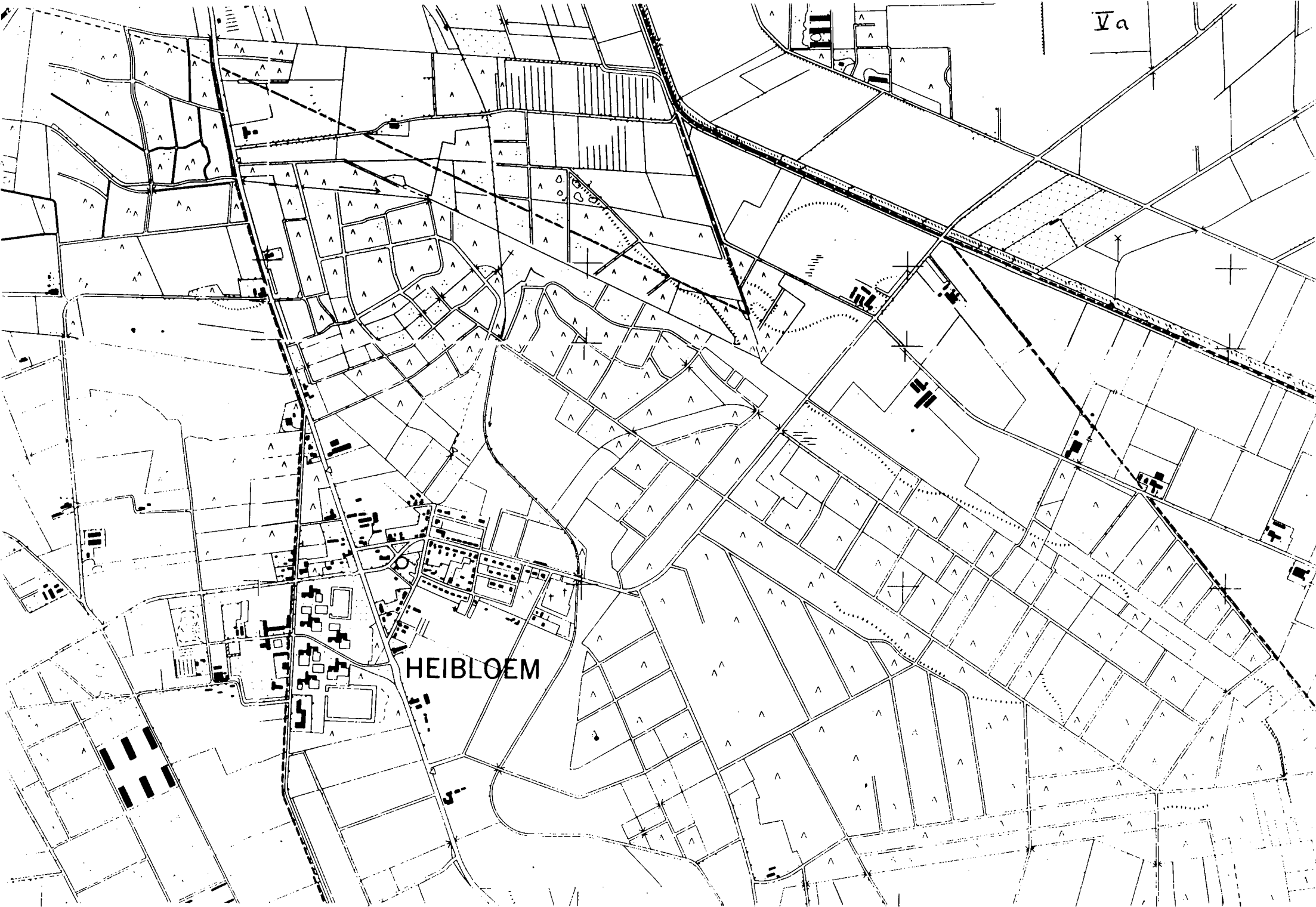
V a
HEIBLOEM

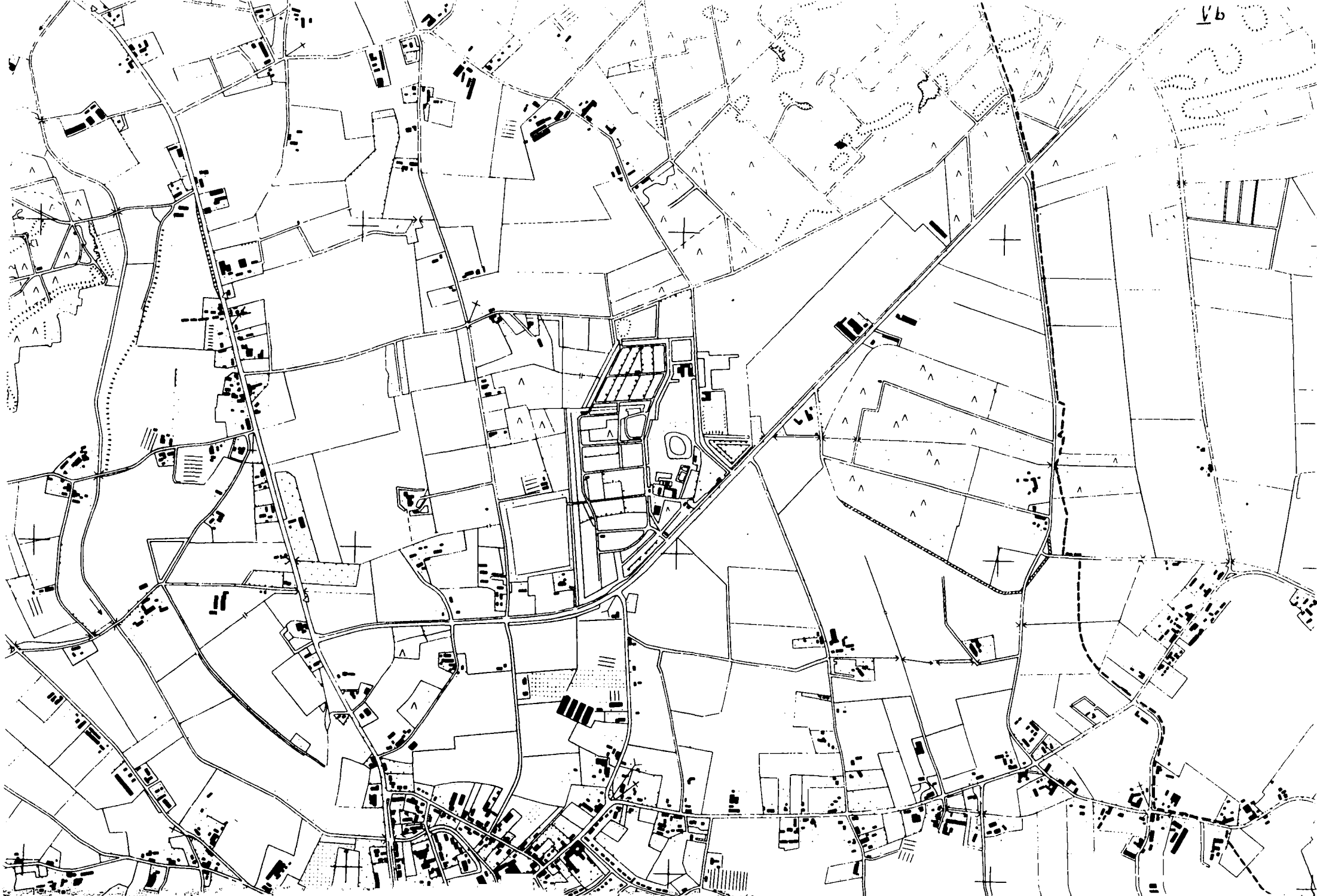
V b

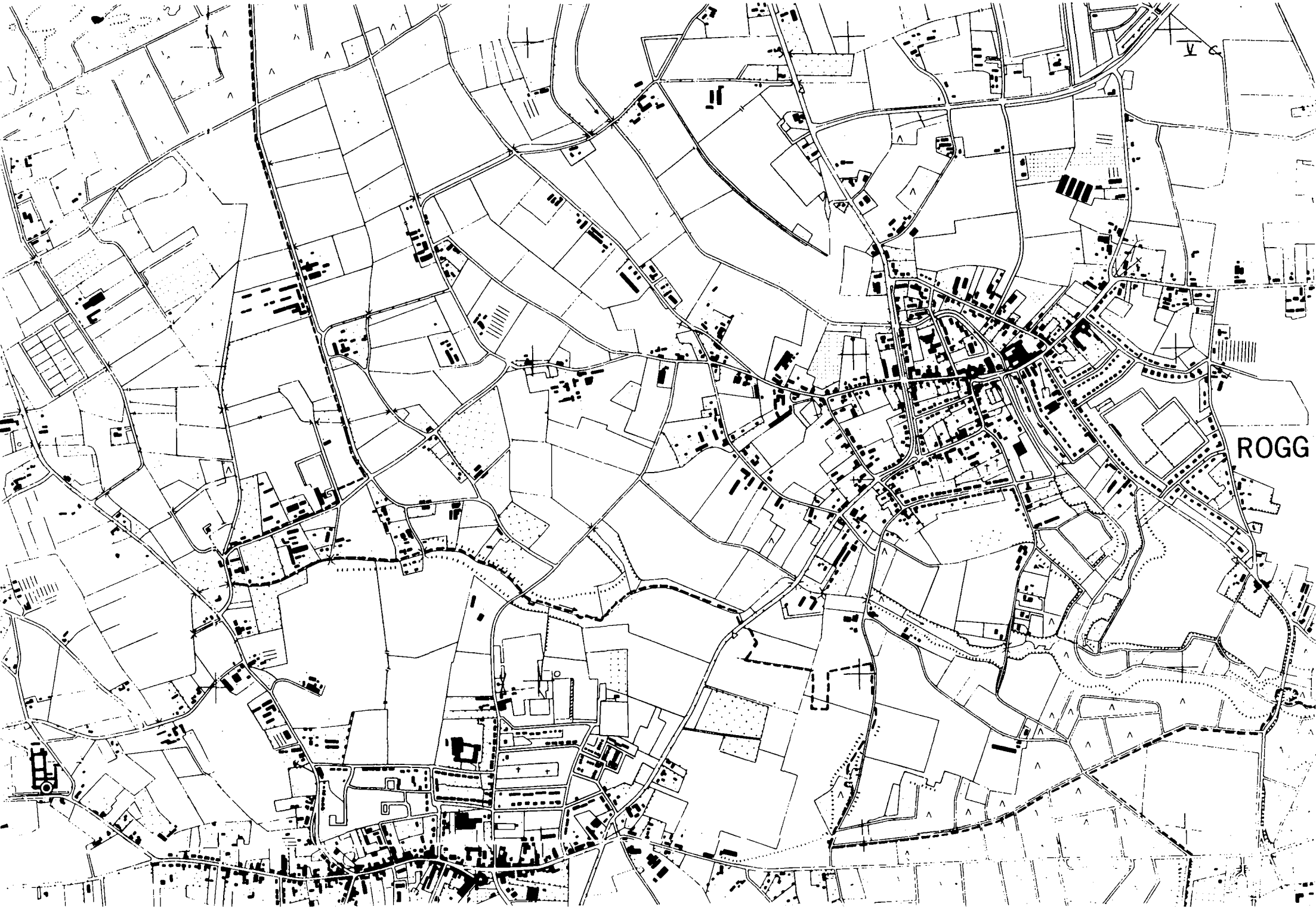
ROGG

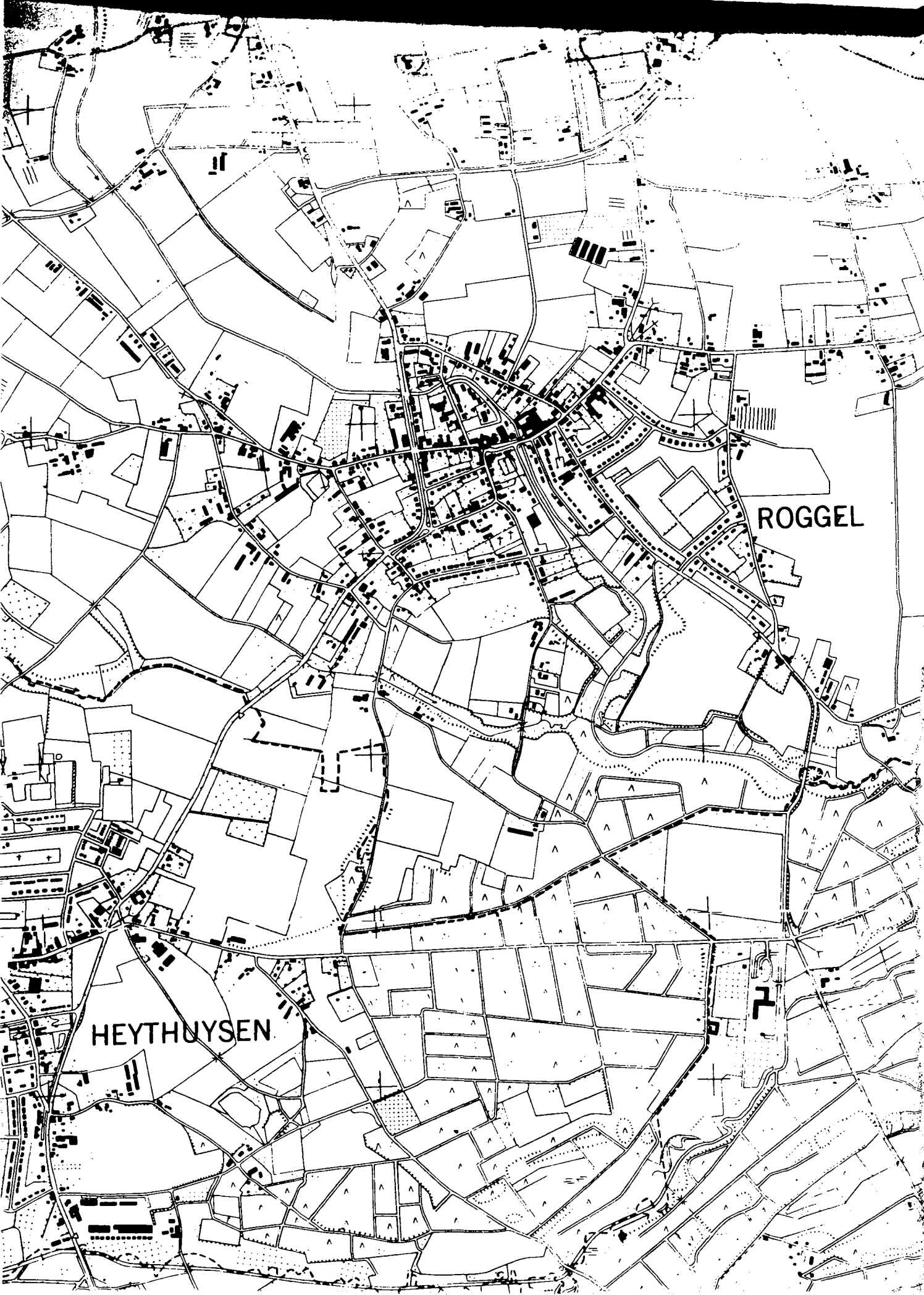
ROGGEL
HEYTHUYSEN

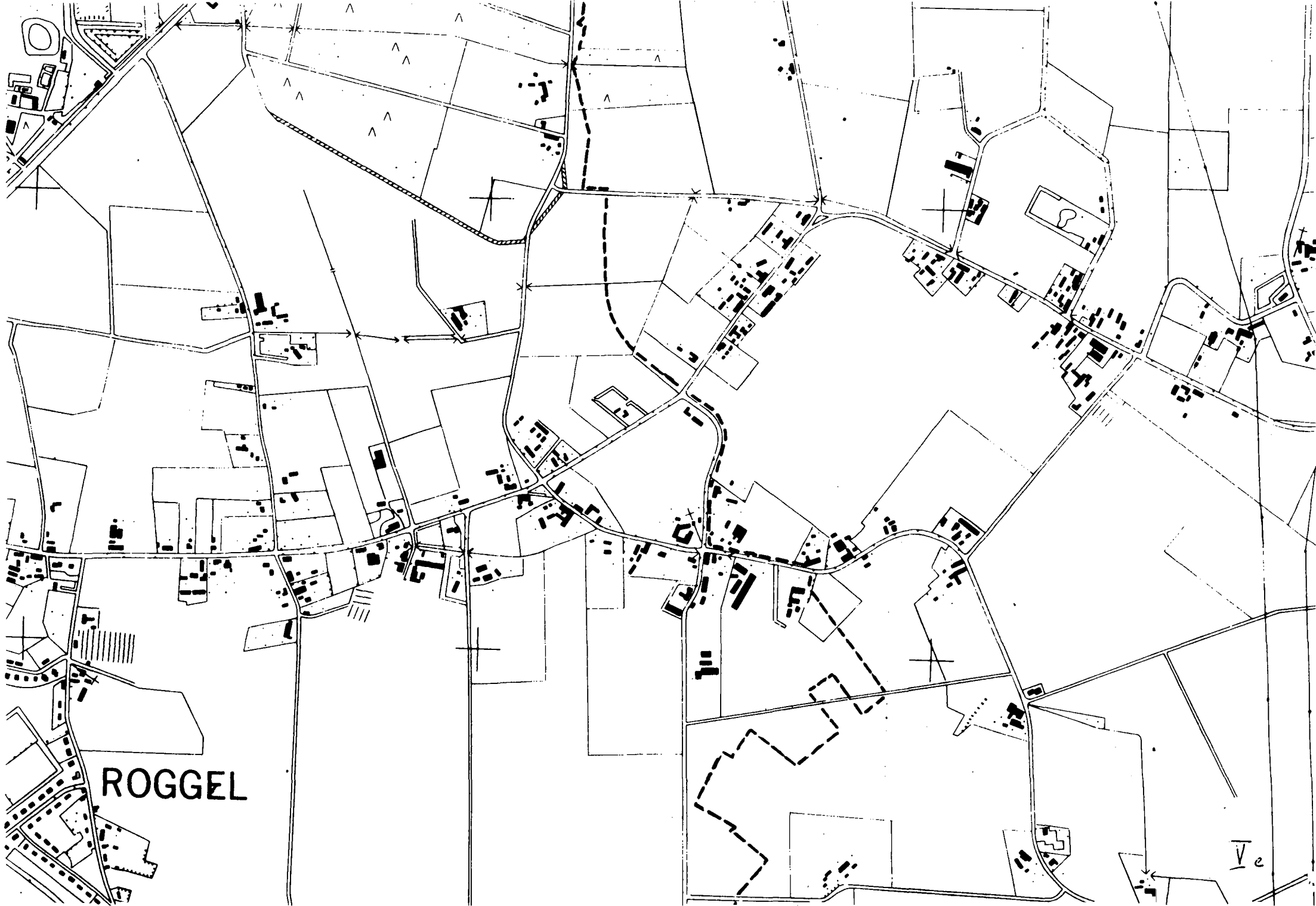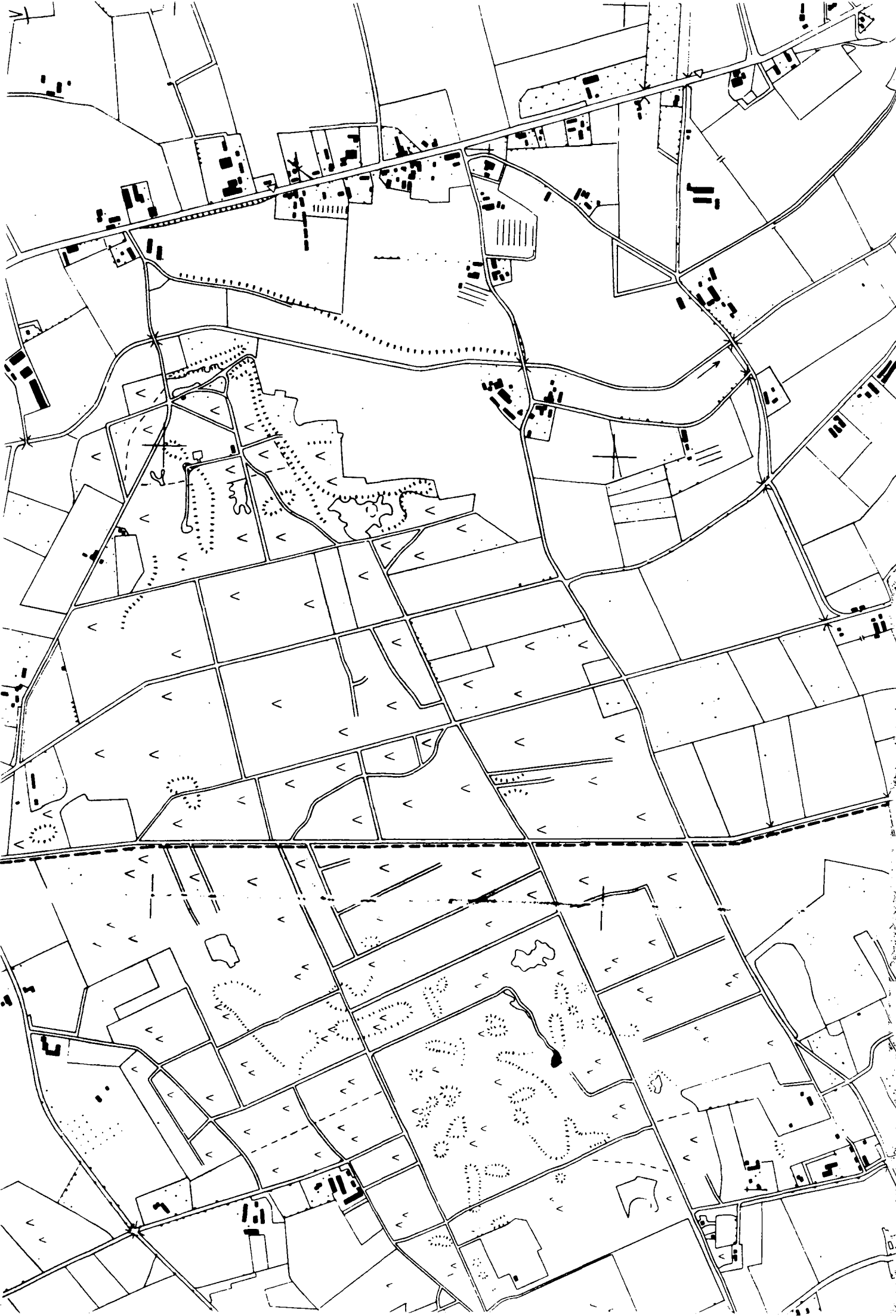
ROGGEL
Ve